3858

3858

3858
214
44

БУКВАРЪ

ДЛЯ ЧУВАШЪ

СЪ ПРИСОЕДИНЕНІЕМЪ РУССКОЙ АЗБУКИ.

ЂĂВАШ КĔНЕКИ.

ПРОВЕРЕНО
1936 ГОД

ИЗДАНІЕ ВТОРОЕ, ИСПРАВЛЕННОЕ И ДОПОЛНЕННОЕ.

ПРОВЕРЕНО
1946 г.

КАЗАНЬ.
ТИПО- И ЛИТОГРАФІЯ К. А. ТИЛЛИ, НА ГРУЗИНСКОЙ УЛ.
1875.

ЭК 4

БУКВАРЪ

ДЛЯ ЧУВАШЪ

СЪ ПРИСОЕДИНЕНІЕМЪ РУССКОЙ АЗБУКИ.

ЂĂВАШ КĔНЕКИ.

ИЗДАНІЕ ВТОРОЕ, ИСПРАВЛЕННОЕ И ДОПОЛНЕННОЕ.

КАЗАНЬ.

ТИПО- И ЛИТОГРАФІЯ К. А. ТИЛЛИ, НА ГРУЗИНСКОЙ УЛ.

1875.

УДК 4(С)чув
Б 90
1951
2000 г.

От Совѣта Братства Св. Гурія печатать разрѣшено. Казань. Сентября 14 дня 1875 г.

Предсѣдатель Совѣта Братства, Дѣйствительный Статскій Совѣтникъ *Г. Горталовъ.*

ПРЕДУВѢДОМЛЕНІЕ.

Въ предлагаемомъ букварѣ упражненія идутъ по звуковому методу. Какъ вести эти упражненія—можно видѣть изъ самыхъ примѣровъ. Отдѣльныя буквы и слоги напечатаны черными, жирнымъ шрифтомъ, а слова съ значеніями—мелкимъ. Въ первомъ упражненіи находятся три слова: аш—говядина, аша—говядину, шу—двигайся; во второмъ упражненіи тоже три слова: шур—болото, ура—нога, шура—въ болото; а въ третьемъ упражненіи восемь словъ и три краткихъ предложенія. Въ слѣдующихъ упражненіяхъ число предложеній постепенно увеличивается и даже находятся цѣлыя отдѣльныя фразы. Преподаватель, по своему усмотрѣнію, можетъ видоизмѣнять нашъ пріемъ обученія грамотѣ.

Для упражненія въ чтеніи въ букварѣ помѣщено 23 небольшихъ разсказа, 45 загадокъ и нѣсколько пословицъ и поговорокъ; все это можетъ также послужить матеріаломъ для устныхъ бесѣдъ. Въ числѣ 23 разсказовъ 4 послѣдніе нравоучительнаго содержанія, 20-й краткія нравоученія, обращенныя къ начинающему учиться грамотѣ, 21-й объ обязанностяхъ къ Богу и къ ближнимъ, 22-й разумѣніе грамоты дается отъ Бога (разсказъ изъ жизни св. Сергія); и 23-й разсказъ о томъ, что нужно ходить въ церковь и стоять тамъ до самаго окончанія службы, а въ концѣ чувашской азбуки помѣщены общеупотребительныя

молитвы на чувашскомъ языкѣ. Когда ученики достаточно научатся читать почувашски, что при правильномъ обученіи можетъ быть вполнѣ достигнуто, въ теченіи 2 или 3 мѣсяцевъ, слѣдуетъ перейти къ русской азбукѣ, которая уже не представитъ особенныхъ затрудненій. Ученикамъ придется только познакомиться съ тѣми буквами, какихъ нѣтъ въ чувашскомъ алфавитѣ, причемъ можетъ только затруднить ихъ произношеніе нѣкоторыхъ русскихъ звуковъ. Чтобы достигнуть правильнаго произношенія и правильнаго употребленія въ письмѣ тѣхъ русскихъ буквъ, какихъ у чувашъ нѣтъ, русскому преподавателю необходимо познакомиться съ произношеніемъ чувашскихъ звуковъ и съ изображеніемъ ихъ на письмѣ, т. е. съ буквами; это также необходимо и для правильнаго чтенія почувашски.

Для чувашскаго языка принятъ русскій алфавитъ. Чувашскіе звуки, по произношенію сходные съ звуками русскаго языка, изображаются соотвѣтствующими буквами русскаго алфавита; для изображенія же несходныхъ звуковъ употребляются ближе подходящія русскія буквы съ придаточными значками. Съ принятымъ для чувашскаго языка алфавитомъ можно ближе познакомиться изъ слѣдующихъ 12 §§.

§ 1. Всѣхъ знаковъ или буквъ для изображенія звуковъ чувашскаго языка принято 25. Изъ нихъ 8 гласныхъ: **а, е, у, ӳ, ы, и, ӑ, ӗ**; 16 согласныхъ: **в, л, љ, м, н, њ, р, к, п, с, ç, т, ђ, ť, х, ш** и краткое **и (й)**.

§ 2. Гласныя въ чувашскомъ языкѣ двойственны, или парны: **а—е, у—ӳ, ы—и, ӑ—ӗ.** Каждая пара представляетъ

одинъ и тотъ же основной звукъ, только въ одномъ случаѣ произносимый твердо, въ другомъ мягко. Поэтому гласныя могутъ быть раздѣлены на *твердыя*: **а**, **у**, **ы**, **ӑ**, и *мягкія*: **е**, **ӳ**, **и**, **ӗ**.

§ 3. Парность гласныхъ звуковъ въ чуваш. языкѣ соотвѣтствуетъ *закону созвучія*, который состоитъ въ томъ, что въ каждомъ чуваш. словѣ гласныя должны быть или *всѣ твердыя*, или *всѣ мягкія*. Закону созвучія подлежатъ всѣ измѣненія слова при склоненіи и спряженіи, а также грамматическія приставки.

Примѣчаніе. Отъ *закона созвучія* въ нѣкоторыхъ случаяхъ бываетъ отступленіе,—именно слово, въ корнѣ котораго есть твердая гласная, иногда принимаетъ въ окончаніи мягкую гласную или слогъ съ мягкой гласной; напротивъ же — т. е. чтобы слово, въ корнѣ котораго есть мягкая гласная, принимало въ окончаніи твердую гласную или слогъ съ твердой гласной, — никогда не бываетъ. Но случаевъ отступленія отъ закона созвучія не много и при томъ они не произвольны, а опредѣляются грамматическими условіями.

§ 4. На основаніи предъидущаго § всѣ слова чувашскаго языка могутъ быть раздѣлены на *твердыя*, въ которыя входятъ твердыя гласныя, и *мягкія*, въ которыя входятъ мягкія гласныя. Узнать, извѣстное слово *твердое* или *мягкое*, не трудно. *Твердое* слово требуетъ твердую приставку: **та**, **па** и т. д., а *мягкое* слово требуетъ соотвѣтственную мягкую приставку: **те**, **пе** и т. д. Для правильности письма иногда требуется знать извѣстное слово: *твердое* оно, или *мягкое*.

§ 5. Гласныя **а**, **ы**, **и** произносятся какъ порусски; **у** въ Ядринскомъ, Козмодемьянскомъ и Курмышскомъ уѣздахъ какъ русское **о** съ удареніемъ, а у всѣхъ остальныхъ чувашъ какъ

русское у; **ӳ** мягче, чѣмъ русское у; **е** похоже на русское оборотное е (э), но мягче нѣсколько; **ӑ** и **ӗ** произносятся похоже на русскія а и э, или о и ё, если только послѣднія произносить быстро. Впрочемъ правильное произношеніе **ӑ** и **ӗ** лучше всего усвоить практически при помощи природнаго чувашенина. Звуки **ӑ** и **ӗ** не свойственны русскому языку.

§ 6. **а, е, у, ӳ, ы, и** имѣютъ опредѣленное и ясное произношеніе, мы ихъ назовемъ *долгими гласными*; **ӑ** и **ӗ** произносятся бѣгло и неопредѣленно,—*короткія гласныя.* **ӑ** и **ӗ** на концѣ словъ нерѣдко усѣкаются, теряются, чего не бываетъ съ прочими гласными.

§ 7. **й** произносится какъ порусски; кромѣ обыкновеннаго употребленія послѣ гласныхъ, какъ въ рус. языкѣ, **й** въ чувашскомъ служитъ для смягченія (йотаціи) гласныхъ. Всѣ гласныя смягчаются: **йа, йе, йу, йӳ, йы, йи, йӑ, йӗ.** Такія смягченныя гласныя въ чув. языкѣ встрѣчаются и въ началѣ, и въ срединѣ, и въ концѣ словъ.

§ 8. *Согласныя* въ чуваш. языкѣ подраздѣляются на *плавныя* **л, љ, м, н, њ, р, в,** и *нѣмыя* **к, п, с, ç, т, ђ, ť, х, ш.** Такое раздѣленіе согласныхъ на *плавныя* и *нѣмыя* установлено на основаніи отличительныхъ свойствъ тѣхъ и другихъ.

§ 9. *Плавныя* согласныя: **л, м, н, р, в** произносятся какъ порусски: передъ гласными *твердыми твердо*, а передъ *мягкими*

мягко. **Ԓ** и **Ԋ** всегда произносятся мягче чѣмъ **Л** и **Н**. **Ԓ** и **Ԋ** употребляются только передъ твердыми гласными, наприм. **выԓӑх, хуԋӑм.**

§ **10**. *Нѣмыя согласныя:* **К, П, Х, Ш** произносятся какъ порусски, — передъ *гласными твердыми твердо*, а передъ *гласными мягкими* нѣсколько *мягче*; **С, Т** какъ передъ гласными твердыми, такъ передъ мягкими *всегда произносятся твердо*, какъ русское с и т передъ гласными ы, у, а, о; **Ҫ, Ҁ** какъ передъ гласными твердыми, такъ и передъ мягкими всегда произносятся *мягко*, какъ русское с и т передъ гласными и, е, я, ю. **Ҁ** у Курмышск., Ядринск. и Козмодемьянскихъ чувашъ произносится какъ русское ч; **Ť** знакъ для изображенія звука средняго между **Т** и **Ҁ**. **Ť** употребляется преимущественно въ окончаніи 3-го лица настоящаго времени единственнаго числа у тѣхъ глаголовъ, у которыхъ въ корнѣ твердая гласная: **пулаť, тӑваť, кайаť** и т. д., и въ немногихъ словахъ передъ твердой гласной: **аťа, ťыха.**

§ **11**. *Всѣ согласныя нѣмыя* въ чуваш. языкѣ: **К, П, С, Ҫ, Т, Ҁ, Ť, Х, Ш** *въ двухъ извѣстныхъ опредѣленныхъ случаяхъ подвергаются особенному смягченію*, именно: **К** произносится какъ русское г, **П** какъ б, **С** какъ з, (передъ твердыми гласными а, у, ы), **Ҫ** какъ з, (передъ мягкими гласными: и, е, ю, я),

Ҭ какъ д передъ твердыми гласными, Ђ какъ д передъ гласными мягкими, Ť также похоже на д, Х какъ г въ словахъ: Господь, господинъ; Ш какъ ж. Такое смягченіе согласныхъ нѣмыхъ въ чувашскомъ языкѣ зависитъ единственно отъ извѣстнаго сочетанія нѣмой съ гласными и съ плавной согласной. Именно каждая изъ 9 согласныхъ нѣмыхъ подвергается всегда вышеозначенному смягченію, если находится:

a) *Между гласными:* лаша (слѣд. читать лажа), пуса (пуза), тутар (тудар), пукан (пуган), упа (уба), кĕçĕр (кĕзĕр), хисеп (хизэп), ђеђек (ђедек).

b) *Послѣ* плавной передъ гласной: карта (карда), калта (калда), пăлтăр (пăлдăр), куршанкă (куржангă), улпут (улбут) и т. д. Точно также въ отношеніи *особеннаго смягченія* согласныхъ нѣмыхъ *предложеніе* или краткую фразу можно разсматривать какъ одно слово: ырă çĕр, (читается ырă зĕр), çара пуç—(сяра бусь).

Во всѣхъ другихъ случаяхъ *такому особенному смягченію* согласныя нѣмыя не подвергаются.

Примѣчаніе 1. Въ чув. языкѣ собственно вовсе нѣтъ согласныхъ г, б, з, д, ж, только въ 2 вышесказанныхъ случаяхъ к, с, п, т, ш произносятся похоже на нихъ.

Примѣчаніе 2. Ученикамъ при обученіи грамотѣ почувашски нѣтъ надобности говорить о *смягченіи* согласныхъ нѣмыхъ. Они безъ всякихъ указаній со стороны учителя непремѣнно будутъ читать такъ какъ слѣдуетъ; но самому учителю слѣдуетъ обратить осо-

бенное вниманіе на такое свойство согласныхъ нѣмыхъ въ чувашскомъ языкѣ при прохожденіи русской азбуки. Это весьма важно для усвоенія мальчиками правильнаго произношенія звуковъ русскаго языка. Чувашенина сильно затрудняетъ употребленіе въ русскомъ языкѣ звуковъ **г**, **б**, **д**, **з**, **ж**, которыхъ у него нѣтъ, и **к**, **п**, **т**, **с**, **ш**, которыя у него подвергаются *смягченію*, а въ русскомъ языкѣ между тѣмъ нѣтъ. Чувашскихъ мальчиковъ при обученіи русской грамотѣ и русскому языку слѣдуетъ особенно упражнять въ произношеніи **г**, **б**, **д**, **з**, **ж** и **к**, **п**, **т**, **с**, **ш**, рѣзко показывая отличіе первыхъ отъ послѣднихъ.

§ 12. Слова, взятыя изъ церковно-славянскаго и русскаго языковъ, сохраняютъ свое правописаніе, исключая окончаній.

Примѣчаніе. Такъ какъ въ 22 разсказѣ есть русскія слова, то этотъ разсказъ слѣдуетъ прочитать съ учениками послѣ того, какъ будетъ пройдена русская азбука.

Для правильности чтенія почувашски русскому преподавателю нужно знать *мѣсто ударенія* въ отдѣльныхъ словахъ въ чувашскомъ языкѣ, которое опредѣляется слѣдующими правилами:

а) Удареніе всегда бываетъ на послѣднемъ слогѣ, когда онъ *долгій*, т. е. когда въ слово входятъ одни *долгія* гласныя (**а**, **у**, **ы**, **е**, **и**, **ӳ**), или когда все слово состоитъ изъ короткихъ бѣглыхъ слоговъ, т. е. когда въ него входятъ звуки **ӑ** или **ӗ**, (§ 6) напр. ђака́н, ђӑва́ш, лаша́, авта́н, пӑ́та, кӑмрӑ́к, пӑтӑ́, мӑкшӑ́, хӑмӑ́ш, вӑкӑ́р. кӗмӗ́л, шӑрђӑ́к, шӑнкӑрђӑ́.

б) На предпослѣднемъ слогѣ отъ конца, когда послѣдній короткій, а предпослѣдній долгій; напр. çáрӑк, çу́хрӑм, ку́пӑс, ку́рӑк, ка́шӑк, ту́тӑр, та́нтӑш, ту́рӑх, су́лӑ, су́лӑн, па́ллӑ.

в) На третьемъ слогѣ отъ конца, когда два послѣднихъ слога короткіе, а третій отъ конца долгій, напр. ка́лăпăр, та́рăпăр, вĕ́рентĕпĕр, та́рçăмăр, пу́çăмăр.

г) На четвертомъ слогѣ отъ конца, когда три послѣднихъ слога короткіе, а четвертый отъ конца долгій, напр. пу́лăттăмăр, ка́лăттăмăр, вĕ́ренĕттĕмĕр, ви́ççĕмĕшĕ.

Объясненіе загадокъ. 1. Мађђа хăми. 2. Çул. 3. Мунђа ђулĕ. 4. Улăм пĕрђи. 5. Ђĕлхе. 6. Сехет. 7. Çыру çырни. 8. Мăйăр. 9. Йĕп. 10. Çара çуна. 11. Вут. 12. Хут. 13. Кăвар туртни. 14. Хăмла. 15. Шăнкăрав. 16. Уйăх. 17. Суйеçтерни. 18. Çул. 19. Алăкпа алăк йанаххи. 20. Автан. 21. Такана. 22. Тăм ӳкни. 23. Кантăр. 24. Пуртă. 25. Пăри. 26. Шăл. 27. Укçа. 28. Пăр шăнни. 29. Стел урисем. 30. Хăйă ђĕлни. 31. Купăста. 32. Ђакак. 33. Йашка çине çу йани. 34. Тӳшек. 35. Пир тĕртни. 36. Кимĕ. 37. Урайĕ шăлни. 38. Питĕрекен çăра. 39. Хăмлă. 40. Кăкшăм. 41. Алса тăхăнни. 42. Çăпата. 43. Нӳхреп. 44. Турă. 45. Лаша.

а.

у. ш.

аш, ша, уш. шу, аш, аша, шу.

р.

ар, ра, ур, ру. шур, ура, шура.

п.

ап, па, уп, пу. упа, пур, пар, аппа, пура, шапа, урпа, урапа. аппа пур. урапа пар. пурара урпа пур.

с.

ас, са, ус, су. пус, сар, пуса, пасар, парас. пушу пура. пус пур. пуса сар. аппа аш пар. упа урупа пус.

л.

ал, ла, ул, лу. ала, ула, сул, лар, лап, алса, лаша, апла. ала пар. пусса сур. лапра упа пур. шура пуса сарас. пурара ула лаша пур.

х.

ах, ха, ух, ху. хур, хуш, хура, суха, хула, хушпу, хупах. аллу хура. хушпу пур. хура урпа пар. хура лаша сухара. ула лаша пурара. хулара хура сахар пур. ула хура урпа сапса пар.

ӑ.

ӑш, шӑ, ӑр, рӑ, ӑп, пӑ, ӑс, сӑ, ӑл, лӑ, ӑх, хӑ. шӑл, ӑса, пӑр, хур, алӑ, усӑ, пушӑ, сасӑ, аслӑ, аллӑ, ӑслӑ, сулӑ, усӑлӑ, паллӑ, сӑпса, сӑсар, халӑх, хӑлха, пусӑ, пулӑ, лӑпӑ, сӑпӑ, сӑр, сарӑ, сӑра, пӑру, урлӑ, пӑхӑр, ӑшӑ, шурӑ, шӑршӑ. пӑшал пур. сӑпса усӑсӑр. сулӑ аслӑ. пӑшал пӑхас. сӑсар сӑрӑ. шурӑ пулӑ шӑршӑсӑр. хулара сахӑр пур. упа сӑрӑ. хур шурӑ. улӑхра ула лаша пур. пушӑ пурара ула хур пур. аппа, хура сурӑха урпа пар. хура сахара алапа урпа алласа пар.

н.

ан, на, ун, ну, ӑн, нӑ. ӑна, ана, пӑр, шӑна, сана, хӑна, сӑра, панӑ, унӑн, пулӑ, ӑсан, санӑн, палан, сӑран, сухан, аршӑн. хуран хура. сӑра сарӑ. пӑр шӑннӑ. хур ларнӑ. ӑсан сахал. алсӑна хур. ӑна пулӑ панӑ. санӑн ану аслӑ. унӑн урпа пур. санӑн урпу саралнӑ. сахарӑн сухан сахал. санӑн уру урлӑ. хурлӑхан хупхура пулнӑ. санӑн ашӑ шӑршӑланнӑ. лашана урпа сахал панӑ. сахар, санӑн лашу улӑхра пурӑннӑ. санӑн аппу лапа пуса сарнӑ.

ç.

aç, ça, уç, çу, ăç, çă. лаç, пуç, хуç, çап, çул, çапă, çуна, шурă, сарă, çара, çула, çарă, çурла, çăпан, çăхан, пăрçа, пуçах. çапă пар. çăхан хура. хур шурă. пăрçа çăлас. пусана пухас. çарана çулас. çаппа ан хуç. пуçран ан çап. лашана пушăпа çапнă. санăн пăшална хуçнă. хура лашанăн шăл сахалланнă. çула урапана çупа çула. уçăп хуçăна аллăна ан пар. сана упа уруна хуççа хурлăхланă. усал лашана пушăпа ан çап. çуна лаççа сулăхăна хурса çăрапа çăрала.

м.

ам, ма, ум, му, ăм, мă. ама, пар, сум, мул, хăма, ăман, шăмă, улма, урам, улăм, сăмах, салам, çухрăм, хăмла. улăм сахал. мул пар. мана пуççап. санăн улма пур. мана хăма пар. сахар, мана улма пар. çара çуна лашана çăмăл. манăн ума улма ан хур. ула лашана улăм сахал пулнă. ăна хулара улшуçă хура лаша панă.

т.

ат, та, ут, ту, ăт, тă. атă, утă, тус, хут, аçа, тар,

тӑм, шӑна, тура, тӑлӑ, пӑтӑ, пӑта, хурт. апат ту. ҫӑпатана сапла. усалтан тар. турана хур. мана хут пар. тарас тӑлӑп сутнӑ. санӑн сурӑхӑ аманнӑ. хулара утӑ сутрӑм. аҫӑна сӑра тума хуш. макар арпалӑхра тӑмана курнӑ. пултӑран татрӑм та урхамах утлантӑм. тусӑм, сана хам алсама паратӑп. хура пӑру улӑхра утӑпа мӑнтӑрланнӑ. ӑна ултӑ упа тупнӑ та туртса ҫурнӑ. аллупа парта урупа ут.

ы.

ым, мы, ыс, сы, ыҫ, ҫы, ыл, лы, ыр, ры, ын, ны, п, пы, ыш, шы, ых, хы. пыл, пыр, хыр, ҫыр, сыр, ҫын ырӑ, хырӑ, ҫыру, ыраш, ҫырла, сывлӑш. тӑпрана хыр. урӑна сыр. сухална хыр. аппӑна салам ҫыр. ыраш сахал. ыран пасара пыратна? ҫӑпанна ҫыхса хур. ҫурлӑна хур та ҫырла тат. сӑпсана пыл сахал пулнӑ. ӑна ҫыру ҫырса пар. манӑн ыран халлап ҫырас. усламҫӑ хулана аслӑ ҫулпа пынӑ.

ӡ.

аӡа, ӡунсӑр, ӡан, тырӑ, лаша, арӡа, ӡӑхӑ, пӑнӡӑ, мунӡа, улаӡа, ӡӑмӑр, пыӡӡӑр, ӡӑпар, ӡуста, наӡар, ӡалха. лашана ӡар. ӡӑлана хуп. мунӡа хутӑр. аӡана

ҫалха паҫҫăр. ҫăхха урпа сап. атта ҫăлхапа тăхăн. улаҫа па ҫăлхана арҫана хур. пахҫара улма ҫăмăртана пуҫланнă. манăн аппа ҫуста ҫăрнă. сарă ҫăхха тăмана тытнă. мунҫаран манăн ҫынтан маларах тухас. аҫам, наҫар утатăн,—ҫасăрах ут.

в.

ҫăв, шыв, вут, лав, вăрă, ватă, пулă, ăвăс, васан, хăвăл, автан, вырăс, вăрлăх, ҫăваш, тăвăр, вăрман, сывлăш. вут хут. ватă хырă. вăрмана сыхла. автан ватă. пулла вăлтапа тытнă. вăрманта вутă пухрăмăр. ҫаранта утă ҫултăмăр. ҫапăран ҫатан авса хутăмăр.*) 1, вырăспа тутар хутăш. ҫурлапа ҫула тырă выратпăр. утă сутса мул турăмăр. ватă лашана наҫар турта пăрса хур.

к.

шак, рак, мăк, каҫ, хуп, ҫын, каҫҫă, каҫака, ашăк, ҫарăк, куккук, кăнтăрла, курка, карас, вăкăр, сăпка, кăркка, кăткă, кашăк. кашкăр тытас. мăк ҫăлас. алăка хуп. кашăкпа пăтă сып. шывра карас пур. сурăха

---

*) Объясненія загадокъ помѣщены въ концѣ предувѣдомленія.

курӑк пар. тараканпа хӑнтӑла тус пулнӑ; таракан халлап каланӑ, хӑнтӑла тӑнласа тӑнӑ; тӑнланӑ, тӑнланӑ та ҫывӑрнӑ. хӑвана ҫамрӑк ҭух ав. кашкӑр тытма капкӑн хутӑм; кашкӑр капкӑн урлах каҫнӑ та капкӑн ҫапах ҫапман. 2, вӑрмантан вӑрӑм, курӑкран лутра. аҭа пӑҭана сак урлӑ выртнӑ ҭух ҫап, сак тӑрӑх выртнӑ ҭух ан ҫап вара.

ӗ.

хаклӑ, шурӑ, хырӑ, тӗвӗ, сӗт, ӗҫ, тӗс, тӗк, ҫӗр, сӗр, тӗп, кӗл, хӗр, ҭӗн, ӗмӗр, пӗкӗ, кӗлӗ, сӗлӗ, ҫӗрӗ, пӗлӗт, сӗрӗм, ҫӗлӗк, кӗмӗл, кӗҫӗн, пӗтӗм, пӗлтӗр. хӗрлӗ пӗкӗ. ҫӗнӗ, ҭӗн. пӗлӗт. манӑн сӗт пӗтрӗ. унӑн пуҫӗ пысӑк. ӗмӗр тӑрӑшшӗ вӑрӑм. манӑн пӗлтӗр кӗмӗл пурҭӗ. ҭӗн ҭӗлпӗр ҭас пӗтмӗ. кӗмӗл ҫӗрӗ пӑхӑртан хаклӑ. пӗр ҫын ҫӗркӗ мунҭа кӗҭӗ. 3, пӗр ҫӗлӗкӗн хӗрӗх саплӑк. 4, шурӑ хыррӑн ӑшӗ хӑвӑл. 5, хуп хуп пахҭа хуп пахҭа, хуп пахҭара шӑмӑ пахҭӑ, шӑмӑ пахҭарӑ хӗрлӗ автан. шывӑн тураҭӗ ҫук. 6, ҭунсӑр ҫын вӑхӑт пӗлет.

и.

ир, ҫи, пир, вир, хир, кин, мимӗ, пытар, ҭипер,

тилĕ, пилĕк, ҫимĕҫ, симĕс, мимĕр, пиллĕк, кадда.
ҫĕнĕ тимĕр. вир тĕвĕр. ҫи адам. ку хĕр пирĕн. ҫă-
марта дас писĕ. пĕр ҫыннăн пилĕк кин. вăрман хăл-
халă, хир куҫлă. дăн сăмахăн суи ҫук.

ў.

сў, ҫўҫ, сўс, кўл, дўк, тăм, пушă, пўрт, суха,
кĕрў, акнă, ўсĕр, кĕтў, ўкнĕ, кўршĕ, дирку, пўлĕм,
вырăн, кĕтўҫĕ, тилĕ, хĕрлĕ. упа сăрă. ҫарăк сарă.
иван пысăк ўснĕ. алла тăм илнĕ. ҫĕнĕ кĕрў килнĕ.
манăн атта шыв витрĕ. ҫĕркĕ ада сăпкаран ўкрĕ.
сахар пўрт пит хўхĕм лартнă. пирĕн кĕтўҫĕ тилĕ
тытнă та ăна улпута сутнă; улпут ăна шав кĕ-
мĕл укҫа панă. кĕтўҫĕ вăл укҫапа пĕр пăру илнĕ.
упапа кадда ҫарăк акнă: упана кўлнĕ, кадда суха
пуҫĕ тытнă.

е.

епĕ, есĕ, хўме, кўме, хўре, тўме, тўпе, вите, тў-
шек, сўре, калек, атте, анне, дўреде, ҫерем, кĕпер.
ҫĕнĕ вите. кĕнекене кўр. пасарта сўре сутрăм. ху-
ралтине тăвидден, ҫине хатĕрле. инҫерех хурсан
илме ҫывăх. ада пăдана шанакан хăрах куҫлă пулнă

тет; тарçа тĕрçе шанакан сĕм суккăрах пулнă тет. 7, шурă ана çине хура вăрлăх акаççĕ. çиле сенĕкпе тытас çук. усал сăмах çилпе вĕçет, ырă сăмах çуран çӳрет теççĕ. анаталла шырасан шывăн вĕçне тупас çук; тăвалла шырасан, вĕçне ҫас тупăн. пеме пĕлмен алтуи хăне çавăрăнса тивнĕ тет. кĕрӳ патĕнҫе пурăннă ҫух, алăк хăлăпне тытса пурăн, ывăлă патĕнҫе пурăннă ҫух, кăмака çинҫе ларса пурăн. çын пуссине тарăн ан алт.

й.

май, туй, йус, йур, йĕм, йĕп, йал, йат, йут, йăх, кĕвĕ, йăва, йытă, уйран, йашка, ҫийе, йурă, сăвă, йупа, ăйхă, хăйра, йĕтĕн, йĕтем; йĕвен, майра, йăран, йывăç, хăйар, хăйăр. тӳрĕ калан тăванне йураман тет. утна йар та çуран ут, теççĕ ваттисем. улма йывăççинҫен улми айаках кайса ӳкмест, теççĕ. сысна лаша патне пынă тет те: «санăн урусем те кукăрмакăр, çăмă та йака мар», тесе каланă тет. 8, пĕҫĕкçĕ хуранăн йашки тутлă. 9, тимĕр йыттăн сӳс хӳре. çӳрен каска йакалнă, выртан каска мăкланнă. хăна тивмен çĕлен калтана ан тив, вăл хăй çулĕпех çӳретĕр. 10, ăçта кайатăн икĕ ура? тăвата

урана шырама. ӑҫта кайатӑн тӑватӑ ура? ултӑ урана шырама. ӑҫта кайатӑн ултӑ ура? выртнӑ упана тӑратма. 11, пӑхма ҫӑмӑл, йӑтма йывӑр. 12, йӑтма ҫӑмӑл, пӳрт̆ урлӑ ывӑтса каҫарас ҫук.

Ԓ. *)

выԓӑх, хыԓӑх, шаԓҫа, уԓук, пыԓђӑк, хӑԓђӑк, йӗлме, йӗлтӗр, пӗлтӗр, ҫӗлен, илен, илем, кӳршӗ, вӗлтӗрен, ђеђен. хыԓӑх ҫур. шаԓҫа шӳрет. ҫул пит пыԓђӑклӑ, шаԓҫасӑр ҫатан авмаҫҫӗ. манӑн куҫа хӑԓђӑк кӗђӗ. 13, аслӑ йалтан кӗҫӗн йала туй килет. 14, нарат, нарат ҫинђе турат, турат ҫинђе йӑви, йӑви ҫинђе ҫӑмарти. 15, йӗс витере йӗс ӑйрӑ кӗҫенет. хурама пӗрни хӑй йенеллех пӗрӗнет теҫҫӗ. шанђӑклӑ хӑвара кайӑк ҫук теҫҫӗ. тӳрӗ кайан пӳлӗннӗ, ҫавра кайан савӑннӑ. ӗлӗк кађђа кайас тейекен хӗр кеђђа кайайман тет; вилес тейекен карђӑк вилеймен тет. вуникӗ кушак пур ҫинђе хуран ҫӑвас хуйхи ҫук. вуникӗ йытӑ пур ҫинђе хуравлӑ тӑрас хуйхи ҫук. вуникӗ кађака пур

*) Слѣдуетъ обратить вниманіе учениковъ на то, что Ԓ, а также Т̆ и Ԋ пишутся только передъ твердыми гласными: а, у, ы, ӑ. Сравнить употребленіе Ԓ, Т̆ и Ԋ съ употребленіемъ буквъ ҫ и Т̆; послѣднія пишутся передъ твердыми и мягкими гласными.

çинђе купăста касас хуйхи çук. вуникĕ сысна пур çинђе улма (паранкă) кăларас хуйхи çук. вуникĕ пиђђе пур çинђе суха тăвас хуйхи çук.

ҭ.

аҭа, ҭыха, пулаҭ, тупаҭ, калаҭ, кураҭ, кўрет, илет, çийет, тенкĕ, тенкел. аҭа киле. ҭыха таçта çухалнă. иван йалан укçа тупаҭ. çыру пĕлекен çыннăн кусĕ пурне те курса тăраҭ. ырра курсан ырă пулаҭ; усала курсан усал пулаҭ. пĕр уйăх ĕçлет те çулталăк пурăнаҭ. кăнтăрла хĕвел пăхаҭ, çĕрле уйăх тухаҭ. çип çинçе çĕртен татăлаҭ. 16, пўрҭ тăрринђе çур çăкăр выртаҭ. мĕне асăнни вăл пулаҭ. вăйăран вăкăр тухаҭ. ут ĕçерĕнет тыттараҭ; сăмах ĕçерĕнет тыттармасҭ. Ђăн сăмахăн суи çук. 17, Çеçен хирте туман урапа кусаҭ. ана йăрансăр пулмасҭ. 18, Хирте вăрăм вырăс выртаҭ.

ђ.

ђака, мăкăђ, мĕшĕн, кĕнеке, йĕвен, хуђăм, хуђамăш, хуђђăкам, кĕçĕн, инçе, йинке, ĕнер, йĕнер, ĕне. мăкăђ пулнă. ђака çăпата тăваҭ. епĕ ĕнер кĕнеке вуларăм. ир тăнă кайăк выçă вилмен тет. пуйма кайакан вилнĕ, вилме кайакан пуйса килнĕ. тухсан

та, кĕрсен те алăка хупса çӳре. 19, кинĕ лараҭ, хуӈамăшĕ çӳрет. укçа нуммай пулсан арман тыт; ыраш нуммай пулсан сысна усра.

(Здѣсь слѣдуетъ показать ученикамъ прописныя буквы и разъяснить, въ какихъ случаяхъ онѣ употребляются).

а А, ă Ă, у У, ы Ы, е Е, ĕ Ĕ, ӳ Ӳ, и И, й Й.
в В, л Л, љ, м М, н Н, ӈ, р Р;
с С, ç Ç, ш Ш, к К, х Х, п П, т Т, ђ Ђ, ҭ Ҭ.

1. Автан.

Пирĕн пĕр пысăк хĕрлĕ автан пур. Вăл тăр-кăнтăрла урапа çине хăпараҭ те «кики-рик-ку» тесе авăтаҭ. Сасси аван; хӳри илемлĕ, авăна, авăна тăраҭ. Кикирикки пысăк; тĕклĕ уралă; кађи вăрăм. Сирĕн автан çапла-и?

Йăмах. 20. Пуçĕ тура, куђĕ çурла.

Ваттисем каланӑ сăмах. Ĕç вилсен те виç кунлăх йулаҭ тет.

Йурӑ. Кĕрепенкке çурӑ хут-укçа,
Хаљ кӳртем те хаљ сăвам;
Мана атте йатлас çук.
Пăт та çурӑ пăхăр укçа,

Хаҫ кӳртем те хаҫ сӑвам;
Мана атте йатлас ҫук.
Хӗрӗх ҫӑрка пирӗм пур,
Хаҫ кӳртем те хаҫ хурлам;
Мана анне йатлас ҫук.

Йӑмахсем. 21. Ҫурӑмӗ пур, хырӑмӗ ҫук. 22. Ҫупса, ҫупса пынӑ ҫух кӗмӗл ҫӗррӗм тухрӗ ӳкрӗ, ӑна уйӑх курҫӗ, хӗвел илҫӗ. 23. Патӗнҫен пӑхсан тамӑр хӑва, айакран пӑхсан ӗнҫӗ хӑва.

Ваттисем калана сӑмахсем. Кушака кулӑ шӑшийе, вилӗм. Йыттӑн хӳри кукӑр, ӑна шанма ҫӳк, теҫҫӗ.

2. Пӗр ҫын шывпа пӗрене йухса кайнӑне курнӑ. Вӑл шыв хӗррӗне пырса, пуртӑпа тытма хӗтленнӗ ӑна. Пуртине пӗрене ҫине лартнӑ та ҫараймасӑр аллинҫен ӗҫӗрӗннӗ кайнӑ.

Ваттисем калана сӑмахсем. Пуртӑ аврине тытма хӑтланса, пуртине йанӑ тет. Вилнӗ хура ӗне сӗҫӗ тутлӑ теҫҫӗ. Хуйхӑ пуҫа устарат. Йӗп ӑҫта, ҫип унта. Йур ҫинҫен кӑмпа ан шыра.

Йӑмахсем. 24. Суккӑр автан сиксе авӑтат. 25. Пӗр сӑпкара икӗ аҫа. 26. Икӗ кашта ҫӑххӑм пур, пур те шап шурӑ.

Сăвă. И кив кантăр, кив кантăр,
Сыппи таран çĕнĕ кантăр,
Кунтан вăйă пĕтсессĕн,
Арăмсенĕн ҫун кантăр.

3. Ёлĕк. пĕр карҫăк аҫине ак çапла йăпатнă тет: тĕлит, тĕлит, Микулайăн, икĕ сум укçи пур ĕçке: пӳрт те илес тет унпала, кĕлет те илес тет унпала, хĕр те илес тет унпала, лаша та илес тет унпала.

Йăмах. 27. Лутра вырăс йал касаť.

Ваттисем каланă сăмахсем. Çĕр сум укçу пулиҫҫен, çĕр тус пултăр. Çукран пур пулакан Турăпа тан, пуртан çука йулакан çĕрпе тан. Ыратмасăр çăпан тухмасť.

4. Кашкăр.

Кашкăр путек тытса кайнă тет. Тилĕ ăна ан çитĕр тесе йăпатаť тет; «ак епĕ ăна хĕрхентĕм, тирĕпе шăммисене хăвартăм!» тесе каларĕ тет кашкăр.

Йăмахсем. 28. Пуртăсăр, савăлсăр, сăвайсăр кĕпер хываť. 29. Пĕр пĕркенҫĕк айĕнҫе тăватă хĕр йĕрет. 30. Пĕр çын пăснине пин çин тӳрлетеймест. 31. Пĕҫикçеççĕ пукане пин хут кĕпе тăхăнаť.

Ваттисем каланӑ сӑмахсем. Турӑ пит ҫӳлте, патша пит айакра. Пӗр кун кӑймалла пулсан ҫиҗӗ кунлӑх ҫӑкӑр хатӗрле теҫҫӗ. Ҫапайман пысӑк ҫӗкленӗ тет.

5. Җакак.

Җакак ҫула вӑрманта пурӑнаҭ, хӗлле, йур ҫусан йала пыраҭ. Ҫула вӑрманта вӑл җӗпӗ кӑлараҭ; йалтан ҫӑмарта вӑрласа кайса, җӗпписене тӑрантараҭ. Хӗлле сивӗ пулсан, йывӑрлӑх ҫине лараҭ те: «җак-җакак, җак-җакак» тесе җакаклаҭ.

Йӑмах. 32. Пӗҗӗкҫӗ кӗлетӗн тӗкки вӑрӑм.

Ваттисем каланӑ сӑмахсем. Кирек хӑш пӳрнене ҫыртсан та ыраҭаҭ. Шыв хӗрне пырсан ура йӗпенмесӗр пулмасҭ. Ҫуртра тиркӗ җашкӑ шаттӑртатмасӑр пулмасҭ теҫҫӗ.

6. Пӗр ҫыннӑн укҫи ҫухалнӑ тет, вӑррӑне нийепле тупаймаҫҫӗ тет. Пухӑнат тет пуху. Пуху пухӑнса ҫитсен стараста каларӗ тет: «ватӑсем, вут тухрӗ, вӑрӑ ҫинҗе ҫӗлӗкӗ ҫунаҭ» тесе каларӗ тет. Пӗр ҫын пуҫӗнҗи ҫӗлӗкне алли пе йаҗӗ тытрӗ тет. Вӑрӑ ҫавӑне пӗлҗӗҫ тет вара.

Вӑрӑ вӑрӑм, куҫӗ җармак, пилӗкӗ ҫинҫе. Алли ӗҫленине ҫурӑмӗ ҫӗклӗ.

Ваттисем каланӑ сӑмахсем. Ђавсӑ ҫывӑх та ҫыртмалла мар. Вунӑ хут виҫ те пӗрре кас.

Йӑмах. 33. Шӗвиккĕм—шӗнкерӗм,—шыва йатӑм путмарӗ.

Йурӑ. Ӑсатас пулсан ӑсатӑр.

Пусмӑр ҫине тухса тасатӑр.

Епир хӑш ҫулпала кайнине

Икӗ хура куҫӑр па пӑхса йулайӑр.

7. Икӗ ҫын ҫул ҫинђе хирӗҫ тӗл пулнӑ тет те пӗрпӗринӗн ҫунисене ҫаклатнӑ тет. Пӗри кӑшкӑрат̆ тет: «ҫулӑн пӗр йенелле пӑр халӗ, манӑн хулана каймалла ђасрах!» тесе калат̆ тет. Тепӗри калат̆ тет: «есӗ пӑрса тӑр халӗ, манӑн киле ђӑсрах каймалла» тесе калат̆ тет. Вӑсем ҫапла нуммай тавлашса тӑнӑ тет. Виҫҫӗмӗш ҫын пырса ҫитрӗ тет те: «сире пит ђас кирлӗ пулсан мана ҫул парӑр халӗ», тесе каларӗ тет.

Ваттисем каланӑ сӑмах. Ӑсли шухӑшлађђен ухмаххи ҫапса ўкернӗ тет.

Йӑмахсем. 34. Алӑсӑр, урасӑр кӗпе тӑхӑнат̆. 35. Ҫӑрттан ђӑмах пырат̆, пӑрӗ шӑнах пырат̆. 36. Хаљ кайрӗ, йӗрӗ ҫук.

8. Пӗр ађа кӗнеке ыйтнӑ; ӑна пӗр кӗнеке панӑ.

Вăл каланă: «кăна ăнланмалла мар», тенĕ. Ăна тепĕр кĕнеке панă. Вăл каланă: «ку йăлăхтарать», тенĕ.

Ваттисем каланă сăмахсем. Ĕç хытă, ҫикет вăл. Ĕçрен ан хăра,—вăл санран хăратăр. Çынна ĕç типĕтмест,—хуйхă типĕтет. Йытта тилĕ тума çук.

Йăмахсем. 37. Тух тухатмăш тулалла, кĕр пĕтермĕш шалалла. 38. Йурлă пăрлă çумăр çăвать,—хура ҫĕкеç тулта ларать. 39. Ши кайать,—пи кайать, çӳле кайать çăмарта тăвать.

9. Пăсара.

Пăсара пăхăрçă пӳртне кĕҫĕ тет те, йĕкеве (потпилка) çула пуçларĕ тет. Хăйĕн ҫĕлхи çинҫен йун йуха пуçларĕ тет. Ку йун тимĕртен тухать пулĕ тесе, шухăшлать тет; ну вăл савăнса тата хытăрах çула пуçларĕ тет. Çула, çула пăсара ҫĕлхине пĕтĕмпе пăснă тет.

10. Пĕр ҫăхă куллен пĕрер çăмарта тăвать тет. Тата нуммайрах тутăр тесе, йышши ăна хытăрах çитере пуçларĕ тет. Ҫăхă мăнтăрланҫĕ тет те, пĕр çăмарта та туми пулҫĕ тет.

11. Вăрăм-тунасемпе ăстарик.

Пĕр ăстарик çула вăрманта канма выртнă тет. Вăрăм-тунасем пыраççĕ тет те ун патне: «п-и-ђ-ђ-е п-ĕ-т-ђ-е-н» тесе калеççĕ тет. Пĕри çапла каласа кайаŤ тет те, тата тепĕри пыраŤ тет: «п-и-ђ-ђ-е п-ĕ-ђ-е-н» тесе калаŤ тет. Ăстарик выртрĕ, выртрĕ тет те: «халĕ пĕри ĕçсе кайрĕ; есир мĕн пĕђђенĕ, те минçенĕн» тесе калаŤ тет ăстарик; сăкманĕпе ђипертерех пĕркенсе выртрĕ тет те, çыртма паман тет вара.

12. Ђи-ђи кăсйа, ăçта кайатăн кăсйа? Кантăр вăрри çимешкĕн. Йе хуçи курсассăн? Тарăп, хăпарăп хырă тăррине. Йе хырăмă выççассăн? Хырă икелĕ çийĕп ĕçке. Йе пырна ларсассăн? Ђавăп, ђавăп, кăларăп. Йе йун тухсассăн? Шыва кĕрĕп, ђўхенĕп. Йе тĕкĕ шăнсассăн? Вут хурăп та ăшăнăп. Йе вутă вăйлă кайсассăн? Тапăп, тапăп, сўнтерĕп. Йе уру хуçăлсан? Тимĕрçе кайăп, сыптарăп. Йе тимĕрçĕ çук пулсан? Пăхăрçа кайăп, сыптарăп. Йе пăхăрçă çук пулсан? Улатăра кайăп, сыптарăп. Йе Улатăр çук пулсан? Ђĕмпĕре кайăп, сыптарăп. Йе Ђĕмпĕр çук пулсан? Тап, тап, тапă айне кĕрех кайăп.

Ваттисем калалă сăмахсем. Ахаљ тăрађђен кĕрĕк

аркине йӑвала, теҫҫӗ. Йытӑ тесен,—ҫӑмӗ ҫук, етем тесен,—сӑнӗ ҫук. Вӑйӑран вӑкӑр тухат̆, теҫҫӗ. Шывӑн тураҫ̆ӗ ҫук.

Йӑмахсем. 40. Хура така шыва анат̆. 41. Тӑваттӑн пӳрте кӗреҫҫӗ, пӗри ҫ̆ӑлана кӗрсе йулат̆. 42. Пӗр пӑшинӗн икӗ хӳре. 43. Хӑй пӳрт пек,—мӗлки ҫук. 44. Пиртен пӳртре кам аслӑ?

13. Пӗр ҫын хӑй айӗнҫ̆и лишине виҫӗ кун шыранӑ тет. Пӗр йала пырса: «лаша курмарӑр-а?» тесе ыйтнӑ тет, «ҫук, курмарӑмӑр,» тесе каланӑ тет. Тата тепӗр йала пырса: «лаша курмарӑр-а»? тесе ыйтнӑ тет. «Ҫук, курмарӑмӑр», тесе каланӑ тет каллех. Ҫапла йалтан йала тек ҫӳренӗ тет. Ҫӳресен, ҫӳресен пӗр ӑслӑрах ҫынна тӗл пулнӑ тет те: «есӗ ӑҫта та пулин йут лаша ҫӳренине курмарӑн-и?» тесе ыйтнӑ тет. «Ҫук, курасса курмарӑм», тесе каланӑ тет ку. «Санӑн лашу хӑҫан ҫухалҫ̆ӗ?» тесе ыйтнӑ тет. «Пайанхипе виҫӗ кун ӗнтӗ», тесе каланӑ хӑй. «Лашу мӗн тӗслӗ-ҫ̆ӗ?» тесе ыйтнӑ тет каллех ҫынни. «Ула-ҫ̆ӗ», тесе каларӗ тет. «Ҫак ху айӑнтийех мар-и?» тесе каланӑ тет лешӗ. Хайхи йуналут ҫинҫ̆ен анса, лашине пӑхнӑ тет те:

«ҫакӑ, ҫакӑ!» тесе каланӑ тет. Лаши ҫине сиксе утланнӑ тет те савӑнса ҭуптарса кайнӑ тет килне.

Йӑмах. 45. Тӑваттӑн тӗвеҫҫӗ, пӗри авӑсать.

14. Лашапа тарҫӑ.

Пӗр тарҫӑ лашана панӑ сӗлле лаша умӗнҭен йалан вӑрласа сутнӑ, хӑй лашана куллен тасатнӑ. Лаша каланӑ ӑна: «есӗ мана ҭӑнах илемлӗ тытассу килсен, манӑн сӗлле ан вӑрла», тенӗ.

15. Сӑвакан ӗне.

Пӗр ҫыннӑн сӑвакан ӗне пулнӑ; вӑл куллен пӗрер ҭӳлмек сӗт панӑ. Ҫав ҫыннӑн хӑна йыхӑрмалла пулнӑ. Вӑл ҫын сӗт нуммай пухӑнтӑр тесе ӗнӗне вунӑ кун сумасӑр тӑнӑ. Вуннӑмӗш кун вал ӗне вунӑ ҭӳлмек парӗ тесе шухӑшланӑ вӑл ҫын. Ӗненӗн сӗҭӗ типнӗ те вӑл ӗлӗкхинҭен те сахал панӑ вара.

16. Кашкӑрпа карҭӑк.

Выҫ кашкӑр апат шыраса ҫӳрет тет. Пӗр йал патнӗ пынӑ тет те хӗррӗнҭи пӳртре аҭа йӗнине илтех кайрӗ тет. Тата вӑл пӳртре карҭӑк сасси илтӗнет тет. Карҭӑк аҭана ҭарать тет: «йӗрессе ҭарӑнмасан еп сана кашкӑра парӑп ак», тесе

калаҫ тет. Кашкӑр ӑна илтсен тапах ҭарӑнҭӗ тет те «ку аҭана хаҍ кӑларса пӑрахӗҫ мана», тесе, кӗтсе тӑраҫ тет. Каҫах пынӑ ӗскер ҫур ҫӗрҭҭен кӗтнӗ тет. Хайхи ларсан, ларсан татах карҭӑк сасси илтӗннӗ тет. Карҭӑк аҭана калаҫ тет: «ан йӗр аҭам, ан йӗр, кашкӑра памӑп сана; килтӗр хаҍ кашкӑр кунта, ҭукмарпа ҫапса вӗлерӗпӗр ӑна!» тесе каларӗ тет. Ӑна илтсен, кашкӑр шухӑшларӗ тет: «ку пӳртре каласса пӗр тӗрлӗ калаҫҫӗ те, тӑвасса урӑх тӗрлӗ тӑваҫҫӗ курнаҫ», тесе каларӗ тет кашкӑр; вӑл вырӑнтан пӑрахса кайрӗ тет вара.

17. Сармантейӗн сарӑ ҭӑххи сарӑ ҫӑмарта тунӑ; ӑна шӑши пынӑ та хӳрипе ҫапса ҫӗмӗрнӗ. Сармантей те йӗрет, сарӑ ҭӑххи те какалаҫ. Хапхи калаҫ: «Манӑн та уҫӑлса хупӑнас», тет. Анаҫ пӗр вӑкӑр шыва куллен кун: «хапха, есӗ мӗшӗн уҫӑлса хупӑнатӑн?» тет. «Уҫӑлса хупӑнмасӑр», тет: «Сармантейӗн сарӑ ҭӑххи сарӑ ҫӑмарта тунӑ, ӑна шӑши пынӑ та хӳрипе ҫапса ҫӗмӗрнӗ: Сармантей те йӗрет, сарӑ ҭӑххи те какалаҫ!» Вӑкӑрӗ калаҫ; манӑн та мӗкӗрсе анас» тет. Мӗкӗрсе анаҫ шыв хӗррӗне. Шыв калаҫ: «мӗшӗн, вӑкӑр, мӗкӗретӗн?» тет. «Мӗкӗрмесӗр, тет: Сармантейӗн сарӑ

ҫăххи сарă ҫăмарта тунă тет; ăна шăши пынă та хӳрипе ҫапса ҫĕмĕрнĕ, тет: Сармантей те йĕрет, тет, сарă ҫăхxи те какалать, тет, хапхи те уҫăлса хупăнать.» Шыв калать: «Манăн та хумханас», тет. Пĕр ҫĕнĕ ҫын шыв ăсма анать: «шыв мĕшĕн хумханатăн?» тет. «Хумханмасăр, тет: Сармантейĕн сарă ҫăхxи сарă ҫăмарта тунă, тет; ăна шăши пынă та хӳрипе ҫапса ҫĕмĕрнĕ, тет: Сармантей те йĕрет, сарă ҫăхxи те какалать, тет, хапхи те уҫăлса хупăнать, тет, вăкăрĕ те мĕкĕрет.» Ҫĕнĕ ҫын калать: «манăн та пĕр витрене ҫапса ҫĕмĕрес.» тет. Ҫапса ҫĕмĕрет витрине. Киле таврăнать. Куҫамăшĕ ҫуста ҫăрать: «кин, мĕшĕн хăрах витрепе анҫах ăсса килтĕн?» тет. «Ăсса кулмесĕр, тет: Сармантейĕн сарă ҫăхxи сарă ҫăмарта тунă, тет; ăна шăши пынă та хӳрипе ҫапса ҫĕмĕрнĕ, тет; Сармантей те йĕрет, тет, сарă ҫăхxи те какалать, тет, хапхи те уҫăлса хупăнать тет, вăкăрĕ те мĕкĕрет, тет, шыв та хумханать.» Хуҫамăшĕ калать: «манăн та ҫустана кăларса ыватас,» тет. Кăларса ыватать. Ывăлĕ кайнă вăрмана. Таврăнать вăрмантан. Ывăлĕ калать: «мĕшĕн йашка пĕҫермерĕр?» тет. Амăшĕ калать: «Сармантейĕн сарă ҫăхxи сарă

ҫăмарта тунă, тет; ăна шăши пынă та хўрипе ҫапса ҫĕмĕрнĕ, тет: Сармантей те йерет, тет, сарă ђăххи те какалаĭ, тет, хапхи те уҫăлса хупăнаĭ, тет, вăкăрĕ те мĕкĕрсе анаĭ, тет, шыв та хумханаĭ, тет, ҫĕнĕ ҫын та хăрах витрине ҫапса ҫĕмĕрнĕ тет, хуђамăшĕ те ђустĕне кăларса ывăтнă. Ывăлĕ калаĭ: «Манăн та хăрах атта кăларса ывăтас,» тет. Кăларса ывăтаĭ. Пĕтрĕ. Уксах ҫынсем ҫўреҫҫĕ вĕт? вĕт, ҫавсем, вĕт, вĕсем.

18. Иван тарҫă.

Ĕлĕк пĕр Иван йатлă ҫын йалан пĕр хуҫа патĕнђе тарҫăра тăнă. Вăл ĕлĕк ҫамрăк ђухне аван ĕҫленĕ те, халĕ ватăлсан, унăн ĕҫлеме вăйĕ ҫытейми пулнă. Хуҫи ăна ҫавăнпа ĕҫлейменшĕн хăваласа йанă. Иван тарҫă михĕ илсе кайнă килне. Вăл ҫулпа пынă ђухне, ăна хирĕҫ икĕ кайăка ҫўрекен ҫынсем кашкăр хăваласа пыраҫҫĕ мĕн; кашкăрĕ Иван тарҫă патне ҫитсен каланă ăна: «ман хыҫăмран икĕ ҫын мана хăваласа килеҫҫĕ, епĕ ни ăҫта тарса хăтăлаймастăп вĕсенђен, есĕ мана тархашшăн ху мĕххў ăшне ђик,» тенĕ. Иван тарҫă ăна миххи ăшне ђикнĕ

те, хул пуҫҫи ҫине ҫакса йарса, малалла утнă. Ăна хирĕҫ хайхи кашкăра хăваласа пыракан ҫынсем тĕл пулнă та, унтан ыйтнă: «есĕ кашкăр курмарăн-а? епир кашкăр хăваласа килеттĕмĕр те таҫта кайрĕ, куҫран ҫухатрăмăр.» тесе. Ку Иван тарҫă вĕсене хирĕҫ каланă: «манăн куҫ-пуҫ та витĕрех мар, темĕн, епĕ кашкăр масар курмарăм,» тенĕ. Кайăка ҫӳрекенсем иртсе кайнă вара унтан. Вĕсем иртсе кайсан, кашкăр Иван тарҫа каланă: «иртсе кайрĕҫ-и? иртсе кайрĕҫ пулсан, мана михĕрен кăларса йар ĕнтĕ?» тенĕ. Иван тарҫă кашкăра кăларса йанă. Кашкăрĕ пырсан, пырсан, Иван тарҫа каланă: «мĕн тăвас, епĕ сана ҫийетĕп ĕнтĕ?» тенĕ. Иван тарҫă ăна хирĕҫ каланă: «ак тамаша, епĕ сана ҫав тĕрлĕ пысăк хурăлăхран хăтартăм та, есĕ мана сийесшĕн тата,» тенĕ. Кашкăр ăна каланă: «кивĕ ҫăкăра-тăвара манаҫҫĕ,» тенĕ. Иван тарҫă каланă: «еппин, апла пулсан та, кам хирĕҫ пулĕ, вăл ҫиме каласан, ҫи, унта вара ман ĕҫ мар, кирек те мĕн ту,» тенĕ. Кашкăр ун сăмахне итлесе, вĕсем кайнă вара ҫул палан малалла. Кайсан, кайсан, вĕсем пĕр ватă лашана тĕл пулнă. Ку Иван тарҫă

каланӑ ӑна: «ну лаша тус, есӗ пирӗн ӗҫе татса пар ӗнтӗ. Епӗ ҫулпа пынӑ ҭух кашкӑра тӗл пултӑм, ӑна кайӑка ҫӳрекен ҫынсем хӑваласа килеҭҭӗҫ; вӑл ман патма ҭупса ҫитсе, мана каларӗ: «мана хыҫӑмран кайӑка ҫӳрекен ҫынсем хӑваласа килеҫҫӗ, епӗ ниӑҫта тарса хӑтӑлаймастӑп вӗсенҭен; есӗ мана тархашшӑн ху миххӳ ӑшне ҭик,» терӗ. Епӗ ун сӑмахне итлесе, ӑна ҫав тӗрлӗ пысӑк хурӑлӑхран хӑтартӑм та, халӗ ӗнтӗ вӑл мана ҫиесшӗн,» тенӗ. Лаша ӑна хирӗҫ каланӑ: «кивӗ ҫӑкӑра-тӑвара манаҫҫӗ ҫав. Акӑ епӗ те ҫамрак ҭухне хуҫана пулӑшрӑм, пулӑшрӑм та, халӗ ӗнтӗ ватӑлсассӑн, ӗҫлеме вӑй ҫитейми пуҫларӗ те, вӑл мана хӑваласа йаҭӗ,» тенӗ. Кашкӑр Иван тарҫа каланӑ: «авӑ, манӑн ҭӑн,» тенӗ. Иван тарҫӑ ӑна хирӗҫ каланӑ: «аҭа малалла, кайар халӗ, тата кам хирӗҫ пулаҭ пире, вӑл ҫиме каласассӑн, ҫийӗн вара,» тенӗ. Кашкӑр ун сӑмахне кайаллах итленӗ, вӗсем кайнӑ вара малалла. Кайсан, кайсан пӗр ватӑ йытта тӗл пулнӑ. Иван тарҫӑ каланӑ ӑна: «ну йытӑ тус, есӗ пире тӳррине каласа пар. Епӗ кашкӑра ҫав тӗрлӗ пысӑк хурӑлӑхран хӑтартӑм, вӑл мана халӗ ҫийес, тет, мӗн тумалла ӗнтӗ пирӗн, есӗ пире

сут туса йар,» тенӗ. Йытӑ ӑна хирӗҫ каланӑ: «кивӗ ҫӑкӑра-тӑвара манаҫҫӗ ҫав. Акӑ, епӗ те ҫамрӑк ҭухне хуҫа ҫуртне сыхларӑм, сыхларӑм та, халӗ ватӑлсассӑн сыхлайми пултӑм та, вӑл мана ҫуртӗнҭен хӑваласа йаҭӗ» тенӗ. Кршкӑр Иван тарҫа каланӑ: «авӑ, каллех манӑн ҭӑн, ҫийетӗп ӗнтӗ епӗ сана,» тенӗ. Иван тарҫӑ каллех каланӑ ӑна: «ну ӗнтӗ кашкӑр тус, тата кӑшт кайар та, кам хирӗҫ пулаӗ пире, вӑл та сан майлӑ каласан, ҫи вара,» тенӗ. Кашкӑр каллех ун сӑмахне итленӗ, кайнӑ вара вӗсем малалла. Вӗсем кӑшт кайсассӑн, тилӗ хирӗҫ пулнӑ вӗсене. Иван тарҫӑ хӑйсемпе мӗн пулнине, пурне те каланӑ ӑна. Тилӗ вӗсене хирӗҫ каланӑ: «епӗ ӗненместӗп: ку тӗрлӗ пысӑк йапала йепле пӗҭӗкҫеҫҫӗ миххе кӗнӗ; ну есӗ унта йепле кӗтӗн, мана кӑтарт халӗ,» тенӗ кашкӑра. Кашкӑр пуҫне кӑшт михӗ ӑшне ҭиксе кӑтартнӑ. Тилӗ ӑна каланӑ: «есӗ пуҫна анҭах ҭикмерӗн пулӗ» тенӗ; кашкӑрӗ вара михӗ ӑшне пӗтӗмпех кӗрсе кайнӑ. Тилӗ Иван тарҫа каланӑ: «есӗ михӗ ҫӑварне йепле ҫыхрӑн? ҫыхса кӑтарт халӗ мана,» тенӗ. Иван тарҫӑ михӗ ҫӑварне ҫыхсан, тилӗ каланӑ ӑна: «есӗ анкартинҭе ыраш

йепле ҫапатӑн? ҫапса кӑтарт халӗ мана,» тенӗ. Иван тарҫӑ ҭукмар илнӗ те: «ак пирӗн ыраш ҫапла ҫапаҫҫӗ» тесе, михӗри кашкӑра ҫапнӑ, ҫапнӑ та, вӗлернӗ вара. Ҫапла вара тилӗ Иван тарҫа кашкӑртан хӑтарнӑ.

19. Тилӗ тус.

Ӗлӗк пурӑннӑ пӗр ватӑ карҭӑкпа ватӑ ӑстарик. Вӗсенӗн анкартийӗ ҫырма хӗррӗнҭе пулнӑ, унта вӗсенӗн арпалӑх пулнӑ; вӑл арпалӑхра пӗр ырҫа тулӑ ларнӑ. Вӑл вӑхӑтра пӗр тӑрнапа пӗр тилӗ тус пулнӑ. Вӗсем хӗлле пӗр шӑтӑк алтнӑ та, икӗш те ҫавӑлте пурӑннӑ. Пурӑнсан, пурӑнсан тилӗ каланӑ тӑрнана: «есӗ ман валли ҫиме тупса илсе кил-ҭӗ, манӑн ҫийес килет,» тенӗ. Тӑрна карҭӑкпа ӑстарикӗн тулли арпалӑхра ларнине пӗлнӗ те, йалан ҫав тулла тулта пуҫланӑ; вӑл тулта, тулта вӗсенӗн туллине ҫуррине анҭах хӑварнӑ. Тӑрна тултнӑ ҭухне йалан пӗр ҫулпа ҫӳренӗ; тулли шав тӑккаланса пынӑ. Карҭӑкпа ӑстарик туллине тултнине пӗлнӗ те, вӗсем ӑна сыхла пуҫланӑ. Сыхласан, сыхласан, ӑстарик ун туллине тӑрна тултнине курнӑ та, тӑрна тӑккаласа ҫӳренӗ йӗрпе ӑна йӗрлесе кайнӑ; тӑрнасем пурӑнакан шӑтӑк

патнех пырса ҫараннӑ. Ӑстарик алтма тытӑннӑ, вӑл тӑрнасем патне алтса ҫите пуҫласан, тӑрна хӑраса тилле каланӑ: «тилӗ тус, мӗн тӑвар ӗнтӗ, алтса ҫитет ӗҫке?» тенӗ. Тилӗ каланӑ ӑна хирӗҫ: «иксӗмӗр те вилем пекки тӑвар,» тенӗ. Ӑстарик алтса ҫитсен, тӑрнана илнӗ те, тӑрна вилем пекки тунӑ. Вӑл ӑна ҫавӑркала, ҫавӑркала пӑхнӑ та, ывӑтнӑ йанӑ. Вӑл ывӑтса йарсан, тӑрна сиксе тӑнӑ та «тӑриллӗк, тӑриллӗк!» тесе ҫупса, вӗҫҫе кайнӑ. Ӑстарик ун хыҫӗнҫен хӑвалама тытӑннӑ; ҫав вӑхӑтра тилли те шӑтӑкран тухса тарнӑ. Ӑстарик саступӗсене илсе килне кайнӑ вара.

Тилӗ инҫех тарса кайман, вӑл ҫул хӗрринне пырса выртайнӑ. Ҫав вӑхӑтрах вӑл ҫулпалан пӗр ӑстарик пулӑ тийесе пынӑ. Вӑл ӑстарик тилле курнӑ та, ку мана киле пырсан, ҫӗлӗк тума йурӗ хаҫ тесе, ӑна илсе пулӑ тийесе пыракан ырҫа ӑшне йанӑ. Тилӗ ырҫине шӑтарнӑ та, тухса йулнӑ; вӑл шӑтӑкран пуллисем те пур те тӑкӑнса пӗтнӗ. Ӑстарик килне ҫитсен ӑрӑмӗ килӗнҫе вут хутнӑ тӗле пулнӑ. Вӑл лашине тӑвармасӑрах пӳртне кӗнӗ те, манӑн ҫӗнӗ ҫӗлӗк тумалли тилӗ пур тесе, ҫӗлӗкне пусӗн-

ҫен илсе, кӑмакана ыватнӑ йанӑ. Тухса лашине тӑварсан, ырҫине уҫҫа пӑхнӑ та, тилли те пулман, пуллисем те пӗртте йулман. Ӑстарик ҫӗлӗкне кӑмакаран илмешкӗн хӑппӑл хаппӑл пӳртне ҫупса кӗнӗ те, ҫӗлӗкӗн кӗлӗ те йулман, пӗтӗмпех ҫунса пӗтнӗ. Ӑстарик икӗ пӗҫҫине шарт ҫапса ларса, йӗре пуҫланӑ; ҫитменне тата карҫӑкӗ вӑрҫа пуҫланӑ.

Тилли пуллисене пурне те пуҫтарнӑ та, пӗр ҫырмана анса, кула, кула ҫисе выртнӑ. Ун патне тата пӗр кашкӑр пынӑ: «тилӗ тус, мӗн ҫийетӗн, мана пӗрне пар халӗ, тутлӑ-и»? тесе ыйтнӑ. Тилӗ пӗрне панӑ ӑна. Кашкӑр тилле каланӑ: «айхай, тутлӑ пулҫӗ, тата тепӗрне пар халь?» тенӗ. Тилӗ ӑна хирӗҫ каланӑ: «манӑн хама та сахал, есӗ ху кайса тыт,» тенӗ. Кашкӑр каланӑ: «есӗ ӑҫтан тытрӑн, йепле тытрӑн, мана каласа кӑтарт халь,» тенӗ. Тилӗ каланӑ ӑна: «ав, унта вакӑ пур, ҫавӑлте хӳрӗне ҫик те, лар; кӑшт ларсан, туртса пӑх; шатӑр, шатӑр тусан тата шаларах ҫик,» тенӗ. Кашкӑр кайса ларнӑ; ларсан, ларсан туртса пӑхнӑ; шатӑр, шатӑр тунӑ, вӑл тата шаларах ҫикнӗ. Вӑл унта лара, лара унӑн хӳри пӑр ҫумне хытӑ шӑнса кайнӑ. Кашкӑр хӳрине туртнӑ, туртнӑ;

кăларас тесе, темĕн пек асапланнă та, çапах та кăларайман. Çав вăхăтра пĕр майра картлă кĕвентепе, хăрах аллине пуртă тытса, çав вакка шыв ăсма пынă. Кашкăр ăна курсан, тата хытăрах тапалана пуçланă, çапах та кăларайман. Тилĕ кашкăртан йăвалана, йăвалана кулса, пуллисене çисе выртнă. Майра кашкăра пуртипе çапса вĕлернĕ те, ваккине касса, шывне ăсмасăрах, кашкăра илсе, килне сĕтĕрсе кайнă. Çапла вара тилĕ тус икĕ ăстарике хур тунă та, тата кашкăра та хур тунă.

20. Çырăва вĕренме тытăнакана.

Ирхĕне ăйхăран тăрсан, урăна тас сыр, аллăна, питне, куçна авантарах çу та таса алăшăллипе шăл, çÿçне тура, пысăклăхна çых, кĕпÿне тÿрлет. Унтан вара сана ăйхăран сыв тăратнăшăн Турра кĕл-ту, çав куна сыв пулса, ырă ĕç туса ирттерме Турăран вăй ыйт. Аçу, аннÿшĕн, вĕсем сана пăхса ÿстернĕшĕн, Турăран сывлăх ыйт. Апат тунă тух Турра асăнса çи. Каçхĕне выртас уммĕн Турра кĕлту, кĕлтумасăр çывăрма ан вырт. Пăркаланса, вăркаланса ан çÿре, тÿрĕ çÿре. Намăссăр çынсем хушшинче ан тăр, вĕсенĕн усал сăмахне ан итле.

Аллӑна кӗнеке илсен, малтан вулиҫҫен, шухӑшла, ку кӗнеке мана мӗн калаҡ тесе, ӑнласа вулам халӗ, те. Кӗнеке йулташпа пӗр вӑл. Ӑслӑ ҫын йепле усӑлӑ, тутлӑ пулаҡ, ырӑ кӗнекенӗн сӑмахӗ те ҫаплах пулаҡ. Ӑслӑ ҫынпа пӗрле йаланах тӑраймастӑн, кӗнекене ху ҫумӑнта йаланах тытса тӑратӑн.

21. Турӑ ҫырӑвӗ ҫинҫен илсе ҫырнӑ лайӑх сӑмахсем.

Турӑран хӑрани пур йапалана пӗлме пуҫлани; йапаласене вӗренсе пӗлес килсессӗн, малтан Турӑран хӑра. Ей ывӑлӑм, Турӑран хӑра. Турӑ ҫын кӑмӑлне те, ӑшӗнҫи шухӑшне те, пурне те пӗлет. Турӑ сӑмахне ӑнласа, Унтан хӑраса пурӑнакан мухтавлӑ. Турӑран хӑрӑр, патшана хисеплӗр. Пуҫлӑхсене итлесе пурӑн, Турӑ лартмасӑр пуҫлӑх пулмасҡ, пур пуҫлӑхсене те Турӑ хуртараҡ. Пуҫлӑхсене хирӗҫ тӑвакан, Турӑ хушнӑне хирӗҫ тӑваҡ.

Аҫу, аннӳ пиллӗхне илес пулсан, сӑмахпа та, ӗҫпе те вӗсене хисеплесе тӑр. Ашшӗ пиллӗхӗ аҫисенӗн кил-ҫуртне тӗреклӗлентерет, амӑшӗ ылханни вӗсенӗн пурӑнӑҫне тӗп тӑваҡ. Аҫӑна сав, аннӳ санпа йывӑр

курнӑне ан ман. Аҫу, аннӳ сантан ырӑлӑх курса тӑӷӷӑр, савӑнса тӑмалла пулӷӷӑр. Аӷи ашшӗ, амӑшӗ сӑмахне кирек мӗн ӗҫре те итлетӗр, Турӑ вара ӑна хӑне те йуратӗ. Ашшӗне амӑшне хисеплесе тӑракан ҫыннӑн Турра кӗл-туни те вырӑнлӑ пулӗ. Ашшӗне, амӑшне усал сӑмах калакана вӗлерме тивӗҫлӗ.

Сире ырӑ ӗҫе вӗрентекен ҫынсенӗн сӑмахне итлӗр, вӗсем хушнӑне ан манӑр; вӗсем сирӗн ӷунӑрсене сыхлама тӑрӑшаҫҫӗ. Ватӑ ҫынна ан хурла, ху та ватӑ пулӑн. Ей ҫамрӑксем, ватӑ ҫынсене пӑхӑнса тӑрӑр.

Ей ывӑлӑм усал ҫынсене ан йер, вӗсемпе пӗрле усал ӗҫ тума ан шухӑшла.

Усал ан ту, хӑна та усал тимӗ.

Ей ывӑлӑм, ҫылӑхран ҫӗлентен тарнӑ пек тар. Ҫылӑха кӗрсессӗн, урӑх ҫылӑх ан ту, ӗлӗк ҫылӑха кӗннине те Турӑран каҫарма ыйт.

Ҫӑварӑнтан ни хӑҫан та усал сӑмах ан тухтӑр.

Ҫисен те, ӗҫсен те, ӗҫ тусан та Турра тавта пуҫ калӑр, пур йапалашӑн та Турра тавта пуҫ калӑр.

Ей ывӑлӑм, ӷирленӗ вӑхӑтра ан хуйхӑр, Турра кӗл-ту, Вӑл сана ӷӗртӗ. Турӑ Хӑне ӷунтан вартан ӷӗнекене ҫывӑх.

Турра савакан ҫыннӑн пур ӗҫӗ те ырра пырат̆. Ҫынна кураймасан, Турра йурататӑп тесе каласан, суйа пулат̆. Епир пӗр-пӗрӗмӗре савса пурӑнсан, Турӑ та пирӗн хутлӑхра пулӗ. Ҫынна савакан ҫын ҫутӑра ҫӳрет, аташмаст̆; ҫынна кураймасӑр пурӑнакан ҫын тӗттӗмре тӑрат̆, тӗттӗмре ҫӳрет. Хӑна усал туйӑнакан ӗҫе ҫынна та ан ту.

Хӑра ҫын усал тунӑне каҫарӑр; есир каҫарсан, ҫӳлти Аҫӑр сире те каҫарӗ. Ҫын сире усал тунӑне хӑр каҫармасан, ҫӳлти Аҫӑр сире те каҫармӗ.

Тӑшманӑрсене те йуратӑр, хӑра курайман ҫынсене те ырӑ сӑмах калӑр, сире хуйха кӳртекенсемшӗн те Турра кӗл-тӑвӑр. Ырӑ кӑмӑллӑ пулӑр, сирӗн ҫӳлти Аҫӑр пит ырӑ кӑмӑллӑ.

Ҫук ҫынсене пулӑшса паракан ҫын хӑне ҫӑлассӑн Турра парат̆.

Ҫӑн малтан Турӑ патшалӑхӗпе Унӑн тӗрӗслӗхне шырӑр. Тӗнҫери пур йапалана пуҫтарса, хӑй ҫунне ҫухатсан ҫынна мӗн усӑ?

Ку тӗнҫере епир мӗн тунӑне пурне те пиртен Христос ыйтмалли вӑхӑт пулӗ. Ҫав вӑхӑтра таса ҫынсем Турӑ патшалӑхӗнҫе хӗвел пек ҫутӑлӗҫ. Вӗ-

сем валли Турă мĕн хатĕрлесе хунă, ăна куç та курман, хăлха та илтмен, вăл çыннăн шухăшне те кĕмен,—таса çынсене леш тĕнçере çавăн ţухлĕ лайăх пулĕ.

22. Çырăва пĕлме Турă ăнлантарат.

Икĕ таса çыннăн, Кирилпа Маріенĕн Варфоломей йатлă ывăлĕ пулнă. Вăл çиçĕ çула çитсен, ашшĕсем ăна çырăва вĕренме панă. Варфоломей наţар вĕреннĕ, çавăнпа ашшĕпе амăшĕ пит хуйхăрнă. Вĕрентекен вĕренейменшĕн хĕненĕ ăна, ашшĕсем кунĕ кунĕпе кала, кала вĕренме хушнă ăна; вăл хай пĕртте ÿркенмем, мĕн пур вăйĕпе тăрăшса вĕреннĕ, анţах çапах çырăва ăнланайман. Варфоломей пĕţĕкçĕ ţухнех Турă пулăшмасăр нимĕн ĕç аван пулманнăне пĕлнĕ. Пĕр вăхăтра Варфоломей, хăй çырăва анланайманшăн хуйхăрса, вăрманта пĕţţен çÿренĕ; çавăн ţухне вăл монаха курнă. Вăл монах йывăç айĕнţе Турра кĕлтуса тăнă. Ăслă аţа ţарăннă, вăл кĕлтуса пĕтериţţен кĕтсе тăнă. Турă çынни кĕл-туса пĕтерсен, Варфоломей ун патне пынă та, пуç-çапнă ăна. «Мĕн кирлĕ сана, аţам?» тесе ыйтнă монах. Аţа каланă: «Епĕ çырăва вĕренетĕп те, анţах наţар пĕлетĕп,

вĕрентекен каланăне ăнланаймастăп; çавăнпа епĕ пит хуйхăратăп, хам мĕн тăвасса пĕлместĕп. Святой атте, йăлăнатăп епĕ сана, кĕл-ту маншăн Турра, Вăл санăн таса кĕллўшĕн мана пулăшса, ăн патăрђĕ,» тесе каланă Варфоломей. Турă çынни кĕл-туса, Святой хĕреспе пилленĕ те таса ађана каланă: «ёнтĕ Турă çырăва вĕренме ăн парĕ сана,» тенĕ. Ђăнах Варфоломей çавăнтан вара ёлĕкхи пекех тăрăшса вĕренме тытăннă та, ђасах кĕнеке вулама вĕреннĕ. Вăл Туррăн Святой кĕнекисене вулама йуратнă, уншăн ађа вăйисене те хăварнă вара. Мĕн ўснĕçемĕн, çавăн ђухлĕ ытларах Святой кĕнекесене вулама тытăннă, вĕсем çинђен Турăран хăрама, Турра йуратма, Турă хушнăне итлесе пурăнма вĕреннĕ. Унтан вара Варфоломей монаха кĕнĕ. Монаха кĕрсен Варфоломейа Сергій йатлă хунă. Монаха кĕрсен кирек кама та йатне улăштарса, урăх йат параççĕ.

Варфоломей хăй Сергій йатлă монах пулсассăн, Турă умĕнђе аслă, йурăхлă çын пулнă. Вăл ырă пурăнăçпа пурăнса, нумай çынсенĕн ђунĕсене çăлма вĕрентнĕ; вăл кĕл-тунипе пирĕн пур патшалăх та

асапран хӑталнӑ. Вилсессӗн те, Турӑ унӑн ӳтне ҫӗрмелле мар тунӑ, тӗлӗнмелле ӗҫсем тумалла тунӑ; халӗ те вӑл ҫӳлте, пӗлӗт ҫинҫе хӑне астуса, хисеплесе тӑракансемшӗн Турӑ умӗнҫе ҫарӑнмасӑр кӗлтӑват. Ҫавӑ Преподобный тӗлӗнмелле ӗҫсем тӑвакан Сергіене сентябӗрӗн 25 кунӗнҫе, тата іюлӗн 5 кунӗнҫе астуса хисеплеҫҫӗ; унӑң ҫӗрмесӗр тӑракан ӳҫӗ Москавран инҫе мар, Троитскій Лавра тийекен монастырте выртат.

Ей Преподобный Сергій атте! кӗл-ту пирӗншӗн Турра, санӑн Святой кӗллӳшӗн Турӑ Хӑйӗн ҫыруне пӗлме ӑнлантартӑр-ҫӗ пире, Хӑй хушнӑне итлесе пурӑнма вӗренттӗр-ҫӗ пире.

23. Ҫиркӗве кӗрсен кӗл туса пӗтериҫҫен тӑма кирлӗ.

Пӗр ҫук ҫын пулнӑ, унӑн арӑмӗпе пӗр ывӑлӗ пулнӑ, вӑл хӑй пит йӑваш, лайӑх ҫын пулнӑ; анҫах вӑл йенҫе пит хытӑ выҫлӑх пулнӑ та, вӗсенӗн ҫиме ҫӑкӑри те ҫитмен. Вӑл ҫын хӑй ҫемиӗне тӑрантарма урӑх май тупаймасӑр ывӑлне каланӑ: «ей аҫам, сана пӗр пӗр хуҫана тарҫа памасан, епӗ хамӑра тӑранса пурӑнма май тупаймастӑп,» тенӗ. Ывӑлӗ ка-

ланӑ: «епӗ сан сӑмахна йалан кӑмӑлпа итленине пӗлетӗн есӗ, ху йепле шухӑшлатӑн, ҫапла ту мана,» тенӗ. Ашшӗ ывӑлне тарҫа панӑ; пиллесе йанӑ ҭухне, каланӑ ӑна: «акӑ, аҭам, ман ӳкӗтӗм сана ҫакӑ: кӗлӗ вӑхӑтӗнҭе ҭиркӗве каймасӑр ан йул, кайсан кӗлӗ пӗтмесӗр ҭиркӳрен ан тух!» тенӗ. Вӑл аҭа хуҫа патӗнҭе пурӑннӑ ҭух хуҫине те пит тӑрӑшса ӗҫ тунӑ, кӗлӗ пулмассерен ҭиркӗве кӗлле те кайнӑ. Ҫав хуҫанӑн арӑмӗ хӑйсенӗн пӗр тарҫипе савӑшса пурӑннӑ, ӑна ку ҫӗнӗ кӗнӗ ҫук ҫын аҭи пӗлнӗ; ҫавӑнпа хуҫа арӑмӗ кӑна пӗтерме шухӑшланӑ. Вӑл упӑшкине елекленӗ: «ҫӗнӗ тарҫӑ сана вӗлерес тесе шухӑшлаӗ,» тенӗ. Вӑл арӑмӑн упӑшки, ҫав хуҫа, ӗҫне ытса пӗлмесӗрех, пӗр тӳрене тӗл пулнӑ та, каланӑ: «епӗ сан патна пӗр тарҫӑма тутӑр парса йарӑп, есӗ ун пуҫне касса татса, тутӑр ҫине ҭӗркесе хур; тепӗр тарҫӑм пырсан тутӑрпа лешинӗн пуҫне парса йар,» тенӗ. Ҫав ҫӗнӗ кӗнӗ ҫук йекӗте тутӑр парса йанӑ; йарсан, вӑл хуҫи хушнипе, нимӗн пӗлмесӗр иҭеле (вилӗме) кайнӑ. Кайнӑ ҭухне вӑл ҭиркӳ умӗнҭен иртсе каймалла пулнӑ, вӑл вӑхӑтра ҭиркӳре кӗлӗ пулнӑ; ҭиркӳре кӗл туса йурланине илтсен, вӑл

ашшĕ пилленĕ ҭухне каланӑ сӑмахсене асне илнĕ те, ҭиркĕве кĕлле кĕнĕ. Унта вӑл кĕлĕ пĕтиҭҭенех тӑнӑ.

Пӑртакçĕ тарсан хуçисем тӳре патне каҭҭӑн пуçне илсе тавӑрӑнма айӑплӑ тарçине йанӑ. Вӑл тарçӑ ҭиркӳ патĕнҭен иртсе кайнӑ ҭухне ҭиркĕве пӑхса тухам хаҭ тесе ҭиркĕве кĕнĕ; çавӑлте йулташне курсан, ыйтнӑ унтан: «тӳре патне кайрӑн и?» тесе. Лешĕ каланӑ: «кайман хаҭ, кĕлĕ пĕтиҭҭен тӑрас килет, есĕ ман вырăна çак тутӑра леçме кай-ҭĕ, епĕ сан вырӑнна хирĕç мĕн каланине ыйтма кайӑп,» тенĕ. Айӑплӑ тарçӑ тутӑра илсе кайнӑ; тӳре ӑна кӑна пĕлмесĕр тутӑр илсе пыракан тарçӑнӑн, пуçне кастарнӑ. Кĕлĕ пĕтсен, пуçне кастарма тесе йанӑ тарçи тӳре патне мĕн хушĕ, мĕн калĕ тесе хыпар илме пынӑ; пырсан тӳре ӑна тутӑр çине ҭĕркесе темĕн панӑ; ку тарçӑ тутӑр çинҭи йапалана пĕртте пӑхмасӑр илсе тавӑрӑннӑ та хуçине панӑ. Хуçисем вӑл сывӑ халлĕн тавӑрӑннипе тутӑр çинҭе хӑйсенĕн савнӑ тарçийĕн пуçне курсан аптранӑ. Унтан вара ку ĕç йепле пулҭĕ тесе ыйтса пĕлнĕ; çавӑн ҭухне вара вĕсем; Турӑ айӑпсӑр çынна сыхласа, айӑплине вĕлернине ӑнланӑ.

К Ӗ Л Ӗ С Е М.

Молитва мытаря. Ей Турă, кăмаллă пул мана, çылăхлăскере.

Ашшийĕн, Ывăлийĕн, Святой Сывлăшăн йаҫĕшĕн. Амин.

Молитва къ Сыну Божію. Ей Турă Ывăлĕ, Турăçăм Іисус Христос, Санăн ҫăн таса Аннӳ те пур Святой çынсем те кĕл тунăшăн çырлах пире. Амин.

Молитва ко Святому Духу. Мухтав Сана, пирĕн Турă, мухтав Сана.

Царю Небесный. Ей çӳлти Патша, ҫуна канăçлăх паракан, тӳрĕ Сывлăш, Есĕ пур тĕлте те пурăнатăн, пурне те пултаратăн, пур ырăлăх та Сантан тухаҭ, ҫĕрĕлĕх те Есĕ паратăн, килсе вырăнаç пирĕн ăша, пур усалтан та тасат пире, çăл кăмăллă Турă, пирĕн ҫунсене.

Святый Боже. Святой Турă, Святой Хăватлă, Святой Вилĕмсĕр çырлах пире.

Мухтав Ашшĕне, Ывăлне, Святой Сывлăшне халĕ те, кирек хăçан та ĕмĕртен ĕмĕре. Амин.

Пресвятая Троице. Ҫăн Святой виç ипостаçлĕ Ту-

ră çырлах пире: ей Турӑ, çылăхран тасат пире; ей тытса тăракан çӳлти Патша, епир законăнтан йăнăшнине каçар пире; ей Святой Турӑ; Ху йатăшăн пирĕн ҫирсене çитсе тӳрлет.

Ей Турӑ çырлах (3 хут).

Молитва Господня. Ей çӳлти Аттемĕр! Санăн йатă хисеплентĕр; Санăн патшалăхă килтĕр; Санăн ирĕкĕ çĕр çинҫе те çӳлти пекех пултăр. Пайан пурăнмалăх çăкăр пар пире; епир хамăра парăмлă пулнисене каçарнă пек пирĕн парăмсене каçар пире; çылăха ан кӳрт пире, усалтан та хăтар (çăл) пире. Санăн патшалăхă, хăвată, аслăлăхă ĕмĕртен ĕмĕре. Амин.

Пріидите Поклонимся. Килĕр Патшана хамăр Турра пуççапар. Килĕр Патшана хамăр Турра Христоса ӳксе пуççапар. Килĕр Патшана, хамăр Турра Христоса Хăйне ӳксе пуççапар.

Двѣ молитвы къ Богоматери. Ей Турра çуратнă Хĕр, савăн, Турӑ Санпала, тивлетлĕ Марія! пирĕн ҫунсене Çăлакана çуратнăшăн мухтавлă Есĕ пур хĕр-арăмсенҫен те, Сантан Çурални те мухтавлă.

Достойно. Ей Турра çуратнă Хĕр, Сана тирпей-

лесе мухтама ҫ̆анах тӗрӗс тивӗҫлӗ, Есӗ ӗмӗр тирпейлӗ, айӑпсӑр таса, пирӗн Туррӑн Амӑшӗ, Херувимсенҫ̆ен те тирпейлӗ, Серафимсенҫ̆ен те мухтавлӑ; Хӗр халлӗн Сӑмах Турра ҫуратнӑшӑн, ҫ̆ӑн Турӑ Амӑшӗ, Сана аслӑлатпӑр.

Тропарь кресту. Ей Турӑ Хӑвӑн етеммӳсене ҫӑл, халӑхна та ырӑ курмалла ту. Хирӗҫ тӑракансене ҫӗнтермешкӗн пирӗн аслӑ патшана Александра Николаевича вӑй хӑват пар; Ху пурӑнакан кил ҫуртна та Хӑвӑн хӗрес хӑваҫ̆ӗпе усра.

Ей ҫынна савакан Турӑ, Санӑн кӑмӑлӑпа ӑйхӑран тӑрсан, епӗ Сана пуҫҫапатӑп, Ху хушни пек ӗҫ тума тытӑнатӑп; Сана пуҫҫапса йӑлӑнатӑп (тилмӗретӗп), пур вӑхӑтра та, пур ӗҫре те пулӑш мана, шуйттан тӑвас усалтан та хӑтар мана, Хӑвӑн ӗмӗрхи патшалӑхна та ҫӑлса кӳрт мана; Есӗ ҫуратнӑ мана, пур ырлӑха та Есӗ паратӑн, епӗ пӗр Сан ҫине анҫ̆ах шанса тӑратӑп, Сана мухтатӑп халӗ те, кирек хӑҫан та, ӗмӗртен ӗмӗре. Амин.

Ей Турӑ, мана кураймансене, мана хурлакансене, мана усал тӑвакансене ҫӑл, ҫырлах вӗсене, маншӑн ҫылӑхлӑӗскершӗн ан пӗтер вӗсене.

Ей Турă, манăн атте, аннесене (çакăнта ху аçу, анӳ йаӡĕсене кала), манăн тăванăмсене, манпалан пĕр йăхран çуралнисене, тус йышсене пурне те çăл, çырлах вĕсене, Хăвăн ку тĕнӡери, леш тĕнӡери ырлăха та пар вĕсене.

Ей Турра йурăхлă пулнă Святой çын (унăн йаӡĕ), Есĕ манăн ӡуна пулăшакан тесе, епĕ Сана тархаслаcа пуççапатăп, маншăн кĕл-ту Турра.

Ей Турă, çырлах пире, епир Сан çине шанса тăратпăр; епир çылăха кĕннĕне астуса ан кӳрен пирĕн çийе, ĕнтĕ хаӡ те Ху кăмăлăпа хĕрхенсе тăшмансенӡен хăтар пире, Есĕ пирĕн Турă, епир пурăмăрта Санăн аллăнтан пулнă етеммӳсем, Санăн йатна ӡĕнсе, Сана пуççапатпăр.

Ей Турăçăм, епĕ пайанхи кун йе ĕçпе, йе сăмахăпа, йе шухăшланнипе çылăха кĕннине пурне те каçар мана, Есĕ çынсене савакан кăмăллă Турă; ырă ăйхă пар мана; çывăрса выртнă ӡухне мана пур усалтан та пăхса сыхлама Ху Ангелна йар Есĕ, Турă, пирĕн ӡунпа ӳте усратăн, епир Сана çавăнпа мухтатпăр, Ашшĕне, Ывăлне, Святой Сывлăшне хаӡ те, кирек хăçанта ĕмĕртен ĕмĕре. Амин.

Ей ырă Патшанăн ырă Амăшĕ, ӡăн таса мухтавлă

Хĕр, Турра çуратнă Марія, Ху Ывăлунăн, пирĕн Туррăн кăмăлне манăн çылăхлă ђун çине йар, Ху кĕл туннипе тӳрĕ çула тăрат мана. Ей Турра çуратнă ђăн таса Марія, епĕ те мана пурăнма йулнă пурнăçа çылăхсăр ирттерсе, Сан тăрăх райа кĕмелле пулăп.

Ей Турă, Хăвăн вилнĕ çыннусенĕн, манăн аттепе анненĕн, (кунта вĕсенĕн йађĕсене калама кирлĕ) тăвансенĕн ђунĕсене те асăн, вĕсем ирĕклĕ, ирĕксĕр çылăха кĕннĕне пурне те каçар вĕсене, Ху патшалăхна кӳртсе, ĕмĕр телейлĕ пурăнăç курса пурăнмалла ту вĕсене.

Ей Христосăн мана сыхласа тăракан Святой Ангелĕ, Есĕ манăн ђунпа ӳт пĕве усракан, епĕ пайан çылăха кĕннĕне пурне те каçар мана: тăшман, шуйттан пур усалĕнђен те хăтар мана, ан кӳрентерем епĕ Туррăма пĕр çылăхпа та; Есĕ маншăн, тивĕççĕр, çылăхлă çыншăн кĕл-туса, ђăн Святой виç іпостаçлĕ Туррăн кăмăлне йурăхлă ту, манăн Туррăн Іисус Христос Амăшийĕн кăмăлне те, пур Святой çынсенĕн кăмăлне те йурăхлă ту мана. Амин.

Тĕн символĕ.

1. Ĕненетĕп пĕр Турра Аттене, Вăл пурне те тытса

тӑракан, тесе; пӗлӗте, ҫӗре, курӑнаканнипе курӑнманнине пурне те Вӑл пултарнӑ, тесе.

2. Тата пӗр Турра Іисус Христоса ӗненетӗп, Вӑл Туррӑн пӗр пӗҫҫен ҫуралнӑ Ывӑлӗ тесе, пур вӑхӑтран ӗлӗк ҫутӑран ҫутӑ тухнӑ пек Ашшӗнҫен ҫуралнӑ, ҫӑн Турӑран ҫуралнӑ ҫӑн Турӑ тесе, Вӑл пултарса пулман, ҫуралнӑ, Ашшӗпе пӗрех, пурне те Вӑл туса пултарнӑ, тесе. 3. Вӑл пире, етемсене, ҫӑласшӑн, ҫӳлтен анса Святой Сывлӑш хӑваҫӗпе Марія Хӗртен ӳтленсе ҫын пулнӑ, тесе. 4. Понтій Пилат пурӑннӑ вӑхӑтра Ӑна пирӗншӗн хӗрес ҫумне пӑталаса, асаплантарса, вӗлерсе пытарнӑ, тесе. 5. Турӑ ҫырӑвӗнҫе ҫырнӑ пек Вӑл виҫҫӗмӗш кунта вилӗмрен ҫӗрӗлсе тӑнӑ, тесе. 6. Вӑл пӗлӗт ҫине улӑхса, Ашшийӗн сылтӑм йенне ларнӑ, тесе. 7. Вӑл ҫӗррисене те, виллисене те сут таса уйӑрма аслӑлӑхӗпе тата килмелле, Унӑн патшалӑхӗ нихҫан та пӗтес ҫук, тесе.

8. Тата Святой Сывлӑша ӗненетӗп, Вӑл ҫӗрӗлӗх паракан Турӑ, тесе; Вӑл Ашшӗнҫен тухаҭ, Ӑна Ашшӗпеле, Ывӑлӗпеле пӗрле мухтаса пуҫҫапмала; пророксем урлӑ Вӑл каланӑ, тесе.

9. Ҫиркӗве ӗненетӗп, вӑл пӗрехҫех, Святой таса

тесе, пӗтӗм ҫӗр ҫинҫе пӗрре анҫах, Вӑл Апостолсенӗн, тесе.

10. Ҫылӑха каҫарттарасшӑн пӗрре анҫах шыва кӗмеллине пӗлетӗп.

11. Вилнӗ ҫынсем ҫӗрӗлсе тӑрассисемпе,

12. Пулас вӑхӑтӑн ҫӗрӗлӗхне кӗтсе тӑратӑп. Амин.

Молитва предъ обѣдомъ. Ей Турӑ, пуринӗн те куҫӗсем Сана ӗмӗтленсе пӑхаҫҫӗ, Есӗ пурне те кирлӗ вӑхӑтра ҫимӗҫ паратӑн, Есӗ Хӑвӑн кӑмӑлӑпа ырлӑхлӑ аллӑна уҫҫа, пур ҫӗрлӗхе те тӑрантаратӑн.

Послѣ обѣда. Тав та пуҫ Сана, Христос пирӗн Турӑ, Хӑвӑн ҫӗр ҫинҫи ырӑлӑхӑпа пире тӑрантарнӑшӑн, ҫӳлти патшалӑхна та кӳртмесӗр ан хӑвар пире.

Молитва утренняя. Ей Турӑ, Есӗ Хӑвӑн нуммай ырӑлӑхӑпа, пит уҫӑ кӑмӑлӑпа Мана, Ху ҫурӑна, ҫак иртсе кайнӑ ҫӗре пур тӗрлӗ усалтан та сывӑ ирттерсе йама хӑват патӑн. Есӗ Ху пур йапалана та пултарса тытса тӑракан Тура, Хӑвӑн ҫӑн ҫуттупала Ху ирӗкне таса ҫӗремпеле тума йурӑхлӑ ту мана, халӗ те кирек хӑҫанта ӗмӗртен ӗмӗре. Амин.

Молитва предъ ученіемъ. Ей Ырлӑхлӑ Турӑ! пире ӑн парса, ҫун вӑйӗсене пителентерекен Святой

Сывлӑшна пирӗн ҫийе йар; хамӑра вӗрентнине епир кӑмӑлпа итлесе вӗренсе ӳссе, Сана, пире Пултаракана, мухтаса тӑмалла ту. Хамӑра ҫуратаканнисене (аттепе аннене) савӑнтарса, пур халӑхшӑн та усӑ кӳмелле ту пире.

Послѣ ученія. Тав тӑватпӑр Сана, пире пултаракан Турӑ, Есӗ пире Хӑвӑн ырӑлӑхӑпа ӳкӗте вӗрентнине итлеме йурӑхлӑ тунӑшӑн; пире ҫуратакансене, пуҫлӑхсене, вӗрентекенсене, пире ырра пӗлтерме тӑрӑшакансене те пилле, ҫак вӗренессе тӑрӑшса вӗренме вӑй парса, питӗлентер пире.

Ҭӑн ҫутта куртӑмӑр, ҫӳлти Сывлӑша илтӗмӗр, ҭӑн тӗне тӳрӗ кӳтӗмӗр, уйӑрӑлми виҫ-ипастаҫлӗ Турра пуҫҫапатпӑр; ҫавӑ пире Ҫӑлакан.

Каҫ ҫывӑрас уммӗн ак ҫапла кӗл-ту:

Ей Турӑ, Есӗ мана ҫӳлти тивлетӗнтен пушӑ ан хӑвар; ей Турӑ, мана ӗмӗрлӗх асапран хӑтар; ей Турӑ, шухӑшпалан, йе хисеп пелен, йе сӑмахпалан, йе ӗҫ пелен тунӑ ҫылӑхма каҫар; ей Турӑ, Есӗ мана Ху хушнӑне пӗлтер, ӑна мана ан мантар, ҭунма ан минкет, манӑн кӑмӑл хытӑлӑхне пӗтер; Ху хушнӑне тумалӑх аван шухӑш, хӑват пар мана;

ей Турă; мана кирек мĕн тĕрлĕ ултавран та сыхла; ей Турă, манăн тĕттĕмленнĕ усал кăмăлма ҫутăлтар; ей Турă, епĕ ҫылăхлă ҫын, Есĕ ырăлăхлă Турă; Есĕ манăн вăйсăрланнă ѣуна курса, мана пулăшакан пул; ей Турă, Санăн аван йатна мухтамалăх, аван ĕҫсем тумалăх хăвата парса пулăш мана; ей Турă Iисус Христос, мана, Ху ҫыннăна хăвăн Святойсем хушшине ҫырса хур; вилсен мана лайăх вырăн пар. Ей Турă, манăн Санăн умăнта лайăх ĕҫĕм ҫук; Есĕ мана Ху ырлăхăпа аван пурнăҫ пуҫлама хăват пар; ей Турă, манăн кăмăлăма Ху ырăлăхăпалан ҫемҫетсе аванлантар; ей пĕлĕте, ҫĕре пултаракан Турă, епĕ Санăн тĕттĕм усал, йĕрĕнмелле ҫынну; апла пулсан та, Есĕ Хăвăн патшалăхăнта асна илъ мана. Амин.

Ей Турă, епĕ ҫылăхăмсенѣен ўкĕннĕне итлесе ҫылăхсене каҫар; ей Турă, мана ан пăрах, мана пулăш; ей Турă мана тăвăрлăха ан кўрт; ей Турă, мана аван хисеп пар; ей Турă, епĕ хам вилессине асма кўрсе, кăмăлма ҫемҫетсе мана йĕрт; ей Турă, ҫылăхăмсенѣен ўкĕнме шухăш пар мана; ей Турă, мана йăваш ту, кăмăлма тасат, хушнă са-

махна итлекен ту; ей Турă, мана тӳсĕмлĕ ту, ҫĕрелĕ ту, йăваш ту; ей Турă, Сантан хăрана тăрăх кирек мĕн тĕрлĕ аван ĕҫсем пулаҫҫĕ; еппин Есĕ Хăнтан Ху мана хăрат; ей Турă, епĕ пур ҫунăмпа, пур шухăшăмпа Сана савса, пур ĕҫĕмре те Есĕ хушнăне туса тăма мана вăй пар; ей Турă, мана усал ҫынсенҫен, шуйттансенҫен, кирек мĕн тĕрлĕ усалтан та хăтар; ей Турă, Есĕ ху мĕн тăвас тенĕне тăватăн: санăн ирĕкĕ мана ҫылăхлăскере те пултăр; Есĕ ĕмĕр ĕмĕрне мухтавлă пулса тăратăн. Амин.

Ей Турă, епĕ пайан ĕҫĕмпе, сăмахăмпа йе шухăшăмпа тунă ҫылăх пулсан, пурне те каҫар мана; канăҫлăх пар мана; кирек мĕн тĕрлĕ усал йапаларан мана витсе сыхлама ангелна йар; ҫунăмăрсене, ӳтĕмĕрсене сыхлакан Есĕ Ху; Сана тав тăватпăр, Ашшĕне, Ывăлĕне, Святой Сывлăшне халĕ те, кирек хăҫанта ĕмĕртен ĕмĕрех. Амин.

Ей Турă Амăшĕ, пур кăмăлăмпа Сана ĕненетĕп, Есĕ мана витсе сыхла.

Ей Турăҫăм, тав тăватăп Сана, пур кăтартнă ырăлăхшăн тав Сана.

Ей Турӑ, Санӑн ҫӗрӗлӗх паракан аван хӗресӗ хӑваҫӗпелен пур таврашӑма ҫавӑрса пур тӗрлӗ усалтан сыхла мана. Амин.

Раштав кӗлли. Ей Туррӑмӑр Христос, Есӗ ҫуралсан тӗнҫене пӗлтерекен ҫутӑ ҫутӑлнӑ; ҫавӑ пӗлтерекен ҫутӑпа ҫӑлтӑрсене пуҫҫапакансем пӗр ҫӑлтӑртан пӗлсе, тӗрӗслӗх хӗвелӗ тесе Сана килсе пуҫҫапнӑ, Сана ҫӳлтен анса ҫӗнӗ тухнӑ хӗвел тесе пӗлнӗ: ей Турӑ, Мухтав Сана.

РУССКАЯ АЗБУКА.

о.

пол, стол, окно, кошка, топор, молоко, волк, просо, нос, ухо, волосы, олово, лыко, мыло, коса, мост, колокол, сова, ворона, вино, слово, оса.*)

б.

брат, баба, лоб, брови, бок, шуба, башмак, бык, баран, собака, рыба, блин, борона, бобы, болото.

---

*) Обратить вниманіе учениковъ на то, что въ русскомъ языкѣ **к**, **п**, **с**, **т**, **х**, **ш** не подвергаются особенному смягченію, какъ въ чувашскомъ. Предувѣдомленіе § 11.

д.

дом, двор, сад, вода, дрова, дым, доска, посуда, дудка, карандаш, борода, молодой, дуб, холод.

г.

бумага, книга, дорога, грош, голова, губа, голос, сапог, шаг, дуга, луг, стог, гора, город, огород, плуг, горох, пирог, погода.

з.

зуб, глаз, зыбка, базар, зима, мороз, замок, золото, воз, сказка, гроза.

ж.

ложка, жар, сажа, кожа, жила, живой, дождик, межа, жук, уж.

ч.

чугун, чашка, бочка, чай, чайник, чулок, лучина, очки, чисто, ручка, ласточка, бабочка, час.

ц.

лицо, овца, улица, птица, курица, цыган, рукавица.

е.

перо, песок, ведро, чека, серп, поле, село, тепло, дерево, плечо, серебро, бревно, сестра, воробей.

ѣ.

человѣк, тѣло, колѣно, отец, слѣд,*) сергѣй, алексѣй грѣх, ѣда, хлѣб, тѣсто, рѣпа, орѣх, мѣл, решето, телѣга, желѣзо, мѣра, лѣто, лѣс, свѣт, мѣсто, сѣно, цвѣток, вѣтер, дѣло, снѣг.

ъ.

клопъ, паукъ, уголъ, колосъ, воскъ, громъ, кусокъ, макъ, ротъ, ножъ.

ь,

царь, учитель, грудь, церковь, дверь, пыль, огонь, уголь, деньги, мѣдь, камень, гвоздь, печь, рубль, письмо, ось, цѣпь, лапоть, кисель, мать, лошадь, морковь, гусь, голубь, лебедь, медвѣдь, шмель, день, ночь, сажень, счастье, есть, ѣсть, сѣсть, жизнь.

і.

міръ, синій, сладкій, горкій, владиміръ.

---

*) Обратить вниманіе учениковъ на мягкое произношеніе согласныхъ: с, з, т, д передъ гласными: ѣ, е, и, я, ю, е.

я.

имя, зять, дитя, семья, шея, ноздря, языкъ, поясъ, пѣсня, мясо, шлея, земля, ягода, ястребъ, змѣя, сѣмя, яблоко, рябина, конопля, ячмень, яйцо, свинья, яма, время.

щ.

женщина, нищій, священникъ, щека, щетина, щи, щука, лещъ, ящерица, щепка.

ф, ѳ.

ѳедор, ѳома, ѳедотъ, филиппъ, ефимъ, фунтъ, фонаръ, кафтанъ, грифиль, картофель, фартукъ.

ю.

я мою, пою, дую, даю, играю, рюмка, брюхо, ключь, клювъ, вью, шью, пью, лью.

э.

этотъ, эти, эхо.

ё.

тётка, котёлъ, верёвка, ёжъ, осёлъ, козёлъ, ягнёнокъ, телёнокъ, цыплёнокъ, орёлъ, ёршъ, овёсъ, лёдъ, мѣшёкъ, чёрный, жёлтый.

а А, б Б, в В, г Г, д Д, е Е, ё Ё, ж Ж, з З, и И, і І, к К, л Л, м М, н Н, о О, п П, р Р, с С, т Т, у У, ф Ф, х Х, ц Ц, ч Ч, ш Ш, щ Щ, ъ Ъ, ы Ы, ь Ь, ѣ Ѣ, э Э, ю Ю, я Я, ѳ Ѳ,

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10.

Андрей. Борисъ. Василій. Григорій. Димитрій. Ерастъ. Захаръ. Игнатій. Іосифъ. Карпъ. Лаврентій. Максимъ. Николай. Ольга, Павелъ. Романъ. Сергѣй. Тихонъ. Ульяна. Филиппъ. Христофоръ. Юлія. Юрій. Яковъ. Щегловъ. Ѳома. Шиповъ. Это имена людей, а вотъ названіе городовъ и рѣкъ: Москва, Петербургъ, Казань, Симбирскъ, Самара, Буинскъ, Тетюши, Алатырь, Бугульма, Чистополь, Ядринъ, Чебоксары, Цивильскъ; Волга, Кама, Сура, Свіяга, Черемшанъ.

А Б В Г Д Е Ж З И І К
Л М Н О П Р С Т У Ф Х
Ц Ч Ш Щ Ъ Ы Ь Ѣ Э Ю Я
Ѳ Ѵ Й

а б в г д е ж з и і к л м н о п
р с т у ф х ц ч ш щ ъ ы ь ѣ э
ю я ѳ й

Москва, Петербургъ, Казань, Симбирскъ,
Волга, Кама, Сура, Свіяга, Черемшанъ.

ТАБЛИЦА УМНОЖЕНІЯ.

1	- жды	1	- - - - 1
2	- жды	2	- - - - 4
2	—	3	- - - - 6
2	—	4	- - - - 8
2	—	5	- - - - 10
2	—	6	- - - - 12
2	—	7	- - - - 14
2	—	8	- - - - 16
2	—	9	- - - - 18
2	—	10	- - - - 20
3	- жды	3	- - - - 9
3	—	4	- - - - 12
3	—	5	- - - - 15
3	—	6	- - - - 18
3	—	7	- - - - 21
3	—	8	- - - - 24
3	—	9	- - - - 27
3	—	10	- - - - 30
4	- жды	4	- - - - 16
4	—	5	- - - - 20
4	—	6	- - - - 24
4	—	7	- - - - 28
4	—	8	- - - - 32
4	—	9	- - - - 36
4	—	10	- - - - 40
5	- тью	5	- - - - 25
5	—	6	- - - - 30
5	—	7	- - - - 35
5	—	8	- - - - 40
5	—	9	- - - - 45
5	—	10	- - - - 50
6	- тью	6	- - - - 36
6	—	7	- - - - 42
6	—	8	- - - - 48
6	—	9	- - - - 54
6	—	10	- - - - 60
7	- мью	7	- - - - 49
7	—	8	- - - - 56
7	—	9	- - - - 63
7	—	10	- - - - 70
8	- мью	8	- - - - 64
8	—	9	- - - - 72
8	—	10	- - - - 80
9	- тью	9	- - - - 81
9	—	10	- - - - 90
10	-тью	10	- - - - 100
10	-тью	100	- - - -1000

ОПЕЧАТКИ.

стран.	строка.		Напечатано.	Должно быть.
6	3	снизу	пахђă	пахђа
»	»	»	пахђара́	пахђара
9	4	»	кеђђа	кађђа
12	11	сверху	çӳк	çук
14	2	»	кăймалла	каймалла
18	8	сверху	лишине	лашине
19	9	снизу	вал	вăл
»	4	»	патнĕ	патне
21	11	»	Куђамăшĕ	Хуђамăшĕ
»	9	»	кулмесе́р,	килмесе́р,
22	9	»	çытейми	çитейми
»	2	»	мĕххӳ	миххӳ
23	7	»	сийесшĕн	çийесшĕн
25	5	сверху	Кршкăр	Кашкăр
33	12	снизу	хай	хăй
»	11	»	ӳркенмем	ӳркенмен
»	8	»	анланайманшăн	ăнланайманшăн
35	4	»	çемиĕне	çемйĕне
43	7	»	таса	туса
44	5	»	Тура	Турă
50	4	сверху	решето	рѣшето
»	1	снизу	горкiй	горькiй
51	5	сверху	свещенникъ	священникъ
»	7	»	фонаръ	фонарь
»	8	»	грифиль	грифель
»	9	»	ключь	ключъ

Цѣна 10 коп.